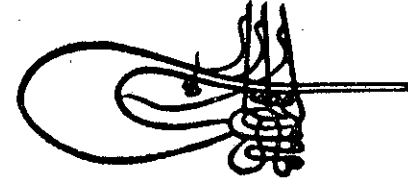

FÂTİH SULTAN MEHMED ZEHİRLENDİ Mİ ECELİ İLE Mİ ÖLDÜ?

Bu konuda Ord. Prof. Dr. Franz Babinger tarafından yazılan Makalenin
Türkçeye çevirisi olup, çevirenin bir önzözü, eklemeleri vardır.

Prof. Dr. Feridun Nafiz UZLUK
Tıp Fakültesi-Tıp Tarihi Enstitüsü

*محمد بن مراد خان المظفر داما

Son günlerin gazetelerinde, Fatih'in eceli ile mi, yoksa zehirlenerek mi öldüğü konusu üstünde bir tartışma başladı.

Profesörler, ressam müzeciler, düşünürler... Âşıkpaşazade tarihiyle kendisinden 100 yıl sonra 974(1566) da kaleme alınan Âşık Çelebi'nin şairlere ait tezkiresini aynı eser sanacak kadar genel Türk kültüründen yoksul ve yoksunlar bile işe karıştı.

Doğu, batı kaynaklarını incelemeyen, bu dâvada senet, tanık diye gösterdikleri Alman oryantalisti Münich Üniversitesi Doğu Dilleri Enstitüsü Direktörü sayın Ord. Prof. Dr. Franz Babinger'in Roma'da yayımlanan "Estratto della Rivista Degli Studi Orientali Roma, Volume XXVI" unvanlı tarih dergisindeki Almanca makalesini dikkatle okuyup, haşiyeleri ile birlikte mütalâa etmeden şahsi kaprislerin çarpışması hayretimizi çekiyor.

Bu konuda, İstanbul ile Ankara, İzmir Tıp Fakültelerinde birer Tıp tarihi kürsüsü, bunların başında sorumlu birer öğretim üyesi bulunduğu halde onlardan birşey sorulmaması da, basınıımızın bilimsel olaylardaki tutumunu gösterir.

Anıtlar Yüksek Kurulunun oturumlarına bizim de çağrılmaklığımız lüzumunu burada belirtmek, ilgililere hatırlatmak yerinde olur.

Bunlarla birlikte gerek Türk-Osmanlı tarihlerinde, gerek Babinger'in yukarıda adını yazdığım 1951 de yani 13 yıl önce yayınladığı zaman, sayın yazarının bize bir nüshasını armağan ettiği, tercüme ettiğimiz halde araya giren türlü engeller yüzünden hâlâ Türk halkına 81 haşiyesi ile birlikte arz edemediğimiz yazıyı, bundan sonraki sahilelerde sunuyorum. Risalemizi bastıran Ankara Tıp Fakültesi Yayın Komitesine teşekkürler ederiz. Türk kamu oyu, Fatih konusu ile pek içli, pek içten ilgilendi. Gün geçmiyor ki gazetelerde Fatih S. Mehmet için bir yazı çıkmamış olsun. Biz mevzuu dağıtmadan toplu halde okurlara sunuyoruz.

Fatih'in babası II. Murad (1421-1451) yıllarının sonu ile Fatih devri olayların bizzat görüp yaşayan Âşıkpaşazade¹ Ahmed Âşıkı, kendi adı ile anılan tarihinin 219 uncu sahifesinde:

* Başlık Fâtih'in Tuğrası: Mehmed b. Murad han Elmuzafer daima yazılı.

¹ Âşıkpaşa, Türk Edebiyatı ve Türk Tasavvuf tarihinin belli başlı üstatlarındandır. Garipname adında, Mesnevi-i şerif Vezninde 16 bin beyitlik Türkçe koskoca bir eserin

“...(Fatih'in) vefatına sebep ayağında zahmet vardı; tabipler ilâ-cundan âciz oldular, ahir (=sonunda) tabipler cem oldular (=toplandılar), ittifak (=sözbirliği) ettiler, ayağından kan aldılar, zahmet ziyade oldu, **şarab-ı fâriğ** (!) verdiler. Allah rahmetine vardı.” *

NAZM

*Tabipler şerbeti kim verdi Hane
O Han içti şarabı kane kane
Ciğerin doğradı şerbet o Hanın
Hemin dem zari etti yane yane
Dedi niçin bana kıydı tabipler
Boyardalar ciğeri, canı kane
İsabet etmedi tabib şarabı
Timarları kamu vardı ziyane²
Tabipler Hane çok taksirlik etti
Bu'dur doğru kavl, düşme gümâne*

Bu günkü anlamımızla: “Tabipler, padişaha şimdi bizim şurup (=Sirop) dediğimize o zamanlar Şarap, şerbet derlerdi- verdiler. Fatih bu şerbeti doya doya, kana kana içti. Fakaş şerbet ciğerini doğradı, inlemeye,

sahibidir. Kırşehirde kendi adıyla anılan bir tepedeki süslü türbesinde yatmaktadır. Penceresi üstündeki dört mısralık farsça bir kıt'ada diyor ki:

صاحب علم لدن قطب یکانه مرد حق
شیخ پاشا ابن خلص ابن شیخ الیاس دان
آمد اندر خیم بعالم باز شد اندر ذلج
۷۳۳ ۶۷۰
سیزده ماه صفر روز سه شنبه ای فلان

İlâhi bilimleri bilen, tek Kutup, Tanrı Eri, Elyas oğlu, Muhlis oğlu Şeyh paşa, خیم kelimesinin karşılığı 670 (1271) da dünyaya gelmiş, ذلج kelimesinin ebcet cümle-sinde tutarı 733 yılı safer ayının 13 ncü Salı günü (3 Kasım 1332), ahirete sefer etmiştir.

Ahmet Âşıkî, Âşıkpaşa'nın oğlu Süleyman'ın oğlu Yahya'nın oğludur. Yani Âşıkpaşa'nın torununun oğludur. *Âşıkpaşazade Tarihi* adıyla 1332 (1914) senesinde Âmire matbaasında Osmanlı Tarih Encümeni tarafından, müze kütüphanesinin müdür yardımcısı Âli bey maarifetiyle bastırıldı. Alman orientalistlerinden Prof. Dr. Giese tarafından Leipzig şehrinde 1922 de basıldığı gibi 1949 da tekrar İstanbul'da, son yıllarda dahi Viyana'da Almanca tercümesi yayınlanmıştır. **

* Âşıkpaşazade'nin yukarıki ifadesinden anlaşılıyor ki, padişahın ayağından kan alma-yı hekimler oybirliğiyle icra etmişlerdir. Burada hekim Lâri, hekim Yakup birbirlerinin te-davi usullerine muhalefet etmemişlerdir. Bu çok önemlidir.

2 Timar, بیمار vezinde mâruftur ki mariz ve alile yahut bir belâya uğramış kimseye dostluk etmek iktiza eyleyen hizmetinde, umurunda bulunmak, beslemek mânâsıdır. *Burhan-ı Katı Tercümesi*, İstanbul, 1214 (1799) S. 261. Hekimlikte Timar sözünü Mualecc'e, Tedavi etmek kelimesi ile birlikte kullanıldığını şöhretli Seyhislâm büyük şair Ankaralı Yahya Efendinin topladığı *Fetvalar* kitabında gördüm. Not aldım. Şu halde Timarhane

yanıp yakılmaya başladı. Dedi ki hekimler bana niçin kıydılar, canı, ciğeri kana boyadılar. Tabiplerin şerbeti yani ilâcı tesir etmedi, isabet eylemedi. Muâlece etmek, tedavi eylemek anlamına gelen timarları yani tedavi usûlleri bütün ziyane vardı; Hekimler, hasta padişaha çok kusur ettiler. Sözün doğrusu budur; Farsça deyimle gümâne yani şüpheye, kuşkuya düşme.”

Âşıkpaşa oğlu, mensur olan ifadesinde (**Şarab-ı Fariğ**) diye bir söz yazıyor. Bu ne demektir?

Eski tıbbı ait ilâçları, devaları, bir başka deyimle Tıp müfretleri denilen Matier Medica'yı dile getiren ilâçlar kitabında **Şarab-ı Fariğ** diye bir terim, bir ilâç yoktur. Belki bunun yerine **Tiryak-ı Faruk** vardır. Zehirle Panzehiri ayırt etmek için ayırmak sözünden **ayıran** anlamına **Faruk** sözünü Tiryakin sonuna eklemişlerdir.

Theriak, içerisinde **Geyik boynuzundan Yılan etine** kadar 150 madde bulunan eski Tıbbın çok önem verdiği bir **Gegengift = Antidote, Panzehir**dir. Girit Adalı Hekim “Andromachus” tarafından Roma Kaiser'i **Neron** için hazırlanmıştır. Bin seneden fazla bir zaman doğuda ve batıda kullanılan **Theriak**, hattâ 1866 Fransız Codex'inde bile yerini muhafaza etmiştir. Codex'i 1873 de Türkçeye döndüren Prof. Dr. Hüseyin Sabri bey “**Düstur ül Edviye** adlı tercümesine Theriak'ı almayı, unu-tmamıştır.

Ondan sonraki baskılarda ilâç, tamamen çıkarılmıştır.

Theriak, Electuaire yani macun halindedir. Eğer bu sıvı şekline getirilerek kullanılırsa o zaman ona **Şarab-ı Theriak-ı Faruk** yerine daha kısa olmak üzere **Şarab-ı Faruk** denilir.

Âşıkpaşazade hekim olmadığı için ya kelimeyi yanlış işitmiştir, yahut Tarihini kopya edenler hata eylemişlerdir. Şu halde padişaha verilen ilâç **Şarab-ı Faruk**'dur. **Şarab-ı Fariğ** değildir.

delillerin bulunduğu yer olmayıp belki tedavihane, Mualeceler, hastalara bakılıp gözet-lenen yer anlamına kullanıldığı, yukarıdaki mısrağın delâletinden de çok iyi anlaşılma-ktadır:

1 - Timar bir hastaya, yahut yarasına veya hayvana edilen hizmet, bunlara bakmak, atı timar etmek, temizleyip hizmetini görmek, değiştirip bağlamak. 2 - İşlemek, bakmak, hizmetini görmek: Siz bu bağı timar etmemişsiniz. 3 - Vaktile sipahilere malikâne olarak verilen devlet arazisini -harbe götürmeğe mecbur oldukları belirli sayıdaki tam donatılmış askere karşılık o arazinin ösrünü alırlar böylelikle eli altındaki adamları görüp- gözetledik-leri için bunlara timar zeamet sahibi denilirdi. 4 - Eskiden askerî hastanelerde yaralıların pansumanlarını değiştirip, onlara bakanlara timarcı derlerdi. Kamus-ı Türkî, S. 457.

** Âşıkpaşazade'nin Tarihi Viyanada Richard F. Kreutel, Vom Hirtenzelt zur Hohen Pforte, Frühzeit und Aufstieg des Osmanenreiches nach der Chronik “Denkwür-digkeiten und Zeittaeufe des Hauses Osman” vom Derwisch Ahmed, genannt Âşık-paşa-Sohn, Verlag Styria, Graz- Wien - Köln. 334 sahife, 3 harita ile birlikte, güzel bir şekilde 1959 tarihinde basılmıştır.

Bütün dünya'da bir hasta -eğer ölürse- o ya tıbbın âciz kalmasından, yahut da hekimin yanlış "**teşhis = Diagnose**" ettiğinden, bilgisizliğinden ileri geldiğine hükmedilir. Yok eğer hasta iyi olup ayağa kalkarsa, bu daha ziyade Tanrının lûtfuna, şifa ihsanına delâlet ettiği için Allah'a şükredilir.

Mevlâna Mesnevisinde:

*Gün kaza ayed tabib ebleh şevad
Van devâ der nef'hem gümreh şevad*

Türkçesi: Kaza gelince, hekime bir durgunluk, ahmaklık gelir. Deva, ilâç dahi yapacağı işin aksini yapar. Meselâ tatlı badem yağı yumuşaklık verecekken aksi olarak peklik getirir.

Bir Türk şairi de:

*Maazallah tabi'at müsteiddi sıhhat olmazsa
Felatun olsa da ızhar-ı acz eyler müddâda*

Tanrı göstermesin, eğer hastanın naturasında iyi olmaya, sağalmaya istidadı yok ise, Eflatun gibi hazakatlı hekim bile olsa, tedavide acz gösterir.

Bir başka şairimiz de:

Ecel geldikte nakz eyler kavanin-i Etıbbayn

Ecel geldi mi, hekimlerin, tababetin bütün kanunları, usulleri yıkılıp yok olur.

Binaenaleyh Fatih'in tedavi edilmemesi ne İranlı hekim Lari'nin kusuru, ne de tabip Yacop'un hatasıdır. Bunu elimizdeki Fatih'e ait bir resim bizlere çok iyi anlatıyor.

Yukarda o devri bizzat görenlerin ifadesi olan Aşıkpaşazade tarihinde padişahın zehirlenmesi hakkında en ufak bir imâ dahi yoktur.

Yine Fatih devrinde yazılmış Farsça bir Osmanlı tarihi vardır ki tek nüshası Pariste Bibliothèque Nationale Supplem. Pers. 1394. Schefer 86. da bulunmaktadır. Fatih Sultan Mehmet'in emri üzere yazılmağa başlanan eserin müellifi Mehmet b. Hacı Halil ül- Kunevi'dir. Kitap II. Beyazıt devrinde tamamlanmıştır. Yazmanın 74 b varakında 4 Rebi ül-evvel 886(3.V.1481) de vefat ettiği yazılıdır. 74 b den 76 b ye kadar Fatih'in ölümü hakkında şairane tasvirler vardır. Makale Robert Anhegger tarafından Tarih Dergisi, Cilt II, Sayı 3-4, 1952 de S. 51-66 arasında yayımlanmıştır.

Görülüyor ki, olayları bizzat gören bizim tanımadığımız Konyalı bu tarihçi de Fatih'in zehirlendiğini haber vermiyor.

Aslen Bitlis'li olup Şah İsmail'in sarayında İnşa Divanının başkanı bulunan büyük bilgin İdris, II. Beyazıt zamanında İstanbula gelmiş, padişahın emriyle "*Heşt Bihişt* = 8 cennet (Gazi Osman beyden II. Beyazıt'a kadar 8 Osmanlı padişahını dile getiriyor)" adıyla yazdığı Farsça eser II. Beyazıt tarafından da görülmüştür. Eğer Fatih

zehirlenerek ölmüş olsa idi, oğlu ve halefi olan yani yerine geçen zat bunu bilhassa yazdırmaz mı idi? Bu eserin Türkçe tercümesi demek olan III. Mehmet'in üstadı, Eğri muharebesinin kazanılmasına tek sebep olan Hoca Sadeddin, *Tacüttevârih* diye anılan eserinde Fatih'in zehirlendiğini yazmadığı gibi Doğu kaynakları ile özellikle Batı tarihlerini büyük dikkatle okuyan, Osmanlıların aleyhinde yazılanları en ufak noktasına kadar kaçırmamaya dikkat eden J. v. Hammer adlı Avusturyalı tarihçi *Osmanlı İmparatorluğu tarihi* diye Almancası 10, Fransızcası 18 cilt olan tarihinde zehirlenmeden bahsetmeyerek aynen şöyle diyor. Biz Atacın babası Mehmet Atâ beyin tercümesini sunuyoruz (C.3., S. 212): "**1481 yılı Baharının başlangıcından itibaren padişahın tuğları - Asyada bir savaş alâmeti olarak - Anadolu kıyılarına dikildi. Fatih S. Mehmet ittihaz etmiş olduğu kaideye uyarak gideceği hedefi kimseye söylemediği cihetle, seferin Mısır Sultanı üzerine mi yoksa Rodos üzerinemi tertip edildiği belirsiz kaldı. Ordu Üsküdar'dan Gebze'ye doğru yürüdü, fakat bu iki şehir arasında bulunan Hünkâr çayırına gelince, bir zamandan beri sağlık durumu bozulmuş olan padişah, tevakküfa duraklamaya mecbur oldu; Fatih yeni bir muzafferiyet ile afiyet kazanacağını umuyordu; lâkin 3 Mayıs 1481 Perşembe günü (4 Rebi ül-evvel 886) saltanatının 30 uncu senesinde 52 yaşında olduğu halde vefat eyledi.**" Görülüyor ki Avusturyalı büyük tarihçi dahi zehirlenme işinden en ufak bir işarette bulunmuyor.

Fatih'in ölümü sırasında Sadrazamlığını **Karamanî Mehmet paşa** adında bir zat yapmakta idi. Bu kimdir? Eski Karaman oğullarının hüküm sürdükleri memleketlere Karaman ili, buradan yetişen insanlara **Karamanî, Karamanlı** derlerdi. Şimdiki Karaman dediğimiz şehir o tarihlerde **Larende**, buradan yetişenlere **Larendi** yahut **Larendevî** denilirdi. Şu halde Karamanî Mehmet paşa Karamanlı yani Larendeli demek olmayıp belki yukarıda söylediğimiz gibi **Karaman** ilinden gelmiştir.

Mehmet paşa, aslen **Konyalı** olup **Hazreti Mevlâna soyundan** idi. Babası **Mehmet Arif Çelebinin İstanbul - Eyup Sultan'da** Medresesi mevcut, orada müderris idi. Oğlu dahi bu Medresede öğrenimini ileri götürmüştü, müderris olmuştu. Tarihlerimizde Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan bey diye söylenen zat için Doğu Memleketlerinde meselâ Urfada, Diyarbakır'daki Camileri dolayısıyla ahali Hasan padişah diye onun kadriyi yüceltirler. Fatih'in Hasan padişaha göndermiş olduğu 878 (1473) tarihli türkçe bir ültimatom vardır ki dünya yüzünde yazılan harb ilânına ait mektupların az, öz, uz olması bakımından tek sayılabilir. Türk dilinin bir şaheseri olan ültimatomu beraberce okuyalım:

"Bismillâhirrahmanirrahim ve bihi nestain. Esselâmü alâ men itteba'al-hüda Halik ül-Kevneyn ve razik üs-sakaleyn cellet kudre-

tehi ve allet kelimetehu hazretlerinin ben kulu ki valiy ül-bilad, hamiy ül-ibad, muhyi-i sünnet-i Resulullah ve mücri-i şeriat-i Nebiullah-i aleyhi ve alâ âlihi salavatullah. Sah-i serveran Sultan Muhammed b. Murad b. Bayezit hanım. Sen ki Serdar-ı acem, Han-ı azam, Keyhusrev-i yegâne, Feridun-u zamane Hasan Han-ın. Misal-i şerifimde (mektubumda) şöyle isdar buyurdum ki agâh olasın, kişi devlete mağrur olup hakkından tecavüz edip bi-insaflar hareketlerini kılmak alâmet-i intikal-i devlet ve emaret-i zevâl-i memlekettir. Pes, şol vesavis-i şeytaniye kim dimağın cevfini (içerisini) makar edinmiştir, istinşak-ı mâ-ı inabet ile anı zâil ve akl imamını pişuva edesin, ki bizim memleketimiz dâr-ı İslâmdır, eba an ceddin devletimiz çarağı (kandili) küfür ehlinin yüreği yağı ile ruşendir. İslâm ehline eğer öz kasdın var ise a'day-i devlet ve şeriattan bazı sensin ve sana uyup yardım edenlerdir. Pes, bizim dahi ol taifenin kökünün kazınması kasdına atımız eyerlenmiştir, kılıcımız kuşanmıştır. Bilmedim veya gafil idim demeyesin. Hiç senin beri gelmen haçet değildir. Şevval-i mübarekte meymeneti genel olsun, Fettah-ı zülmenen desturu ile leşkeri mansurum ile (muzaffer ordum ile) Karahisar kalasının üzerine varıram. Şol kasda ki: Ben kulunu sebep kılıp senin zulmünü mazlumlardan üzerinden götürem ve adını sanını nabedit kılam (yok edem) Bilcümle sözü uzatmak lazım değildir Selam benim hakkımda hayır murat eden üzerine olsun.” *

Bunu daha ziyade Türkçeleştirmek doğru olmaz. Gerekirse sözlüklere bakılmasını dilerim.

Bu ultimatom, Fatih tarafından pek ziyade beğenilmiş, dört yıl sonra Nişancılık mevkiinden sadr-ı a'zamlık payesine yükseltilmiştir.

Çelebi Mehmet paşanın arapça olarak yazmış olduğu iki kısımdan ibaret bir osmanlı tarihi vardır ki birinci bölümü Ayasofya kitaphında 3204 numarada kayıtlıdır. İkinci kısmı ise Âşır efendi kitaphında 234 numarada mevcuttur. Osmanlı tarihinin en eski kaynaklarından birisi olan bu iki eserin arapçası, sonraları Birgivi Arapçası denilen Türkçe düşünülüp arapça yazılar tarzında değildir. Molla Gürani'nin Fıkıhtan Dürer, sonra bunun yine kendi tarafından yazılan Gürer şerhindeki arapçalar gibi çetin, fakat o nisbette belâgat, fesahatle doludur. Bundan başka paşanın fetihler, yahut yeni yaptırılan binalar için yazdığı arapça manzumeler, düşürülen tarihler dahi son derece ilginçtir. Meselâ İstanbul'un 857 hicri yılındaki fethi dolayısıyla Kur'an-ı Kerim'in Seba suresinin 14 ncü aye-

* Yukarıdaki Mektubu, Hammer tercemesinin, İstanbul, 1329 (1911), Cilt 3, S. 122-123 de Feridun bey Münşeatr'nın 244 cü sırasında, İstanbul Baskısının 271-272 sahifelerinde mevcut olduğu gibi H. Âli Yücel, İhsan Hamami, Hıfzı Tevfik beylerin eseri Türk Edebiyatı Nümuneleri İst. 1926, S. 306-307 de vardır. Paşanın Manzumesini de oradan aldım. Uzluk.

tindeki **Beldetün Tayyibetün** ibaresini tarih düşürmesi büyük bir feraset, zekâvet eseridir. Bu iki yazma tarih kitabı, Mükrimin Halil bey merhum tarafından Türk Tarih Encümeni mecmuasının sene 14, S. 85-94, yine aynı derginin 142-155 sayfaları arasında yayınlanmıştır.

Nişancı Paşa'nın, Türkçe renkli ve içli gazelleri vardır. Bir tanesini okurlara sunalım:

Görsem yüzünü gözüme nur u ziya gelir
Çeksem cefanı canıma mihir u vefa gelir
Ayine-i cemaline öyküne mi güneş
Kim şermsâr olur ve yüzüne haya gelir
Müşk-i Hita desem saçına benden incinir
Baht-ı siyahı gör ki nedersem hata gelir
Şah-â! Ne tuhfe göndereyin hâk-i payına
Benim gibi fakirin elinden dua gelir
Kâ'be kapına can ile her gün dua edüp
Yüz sürdüğü Nişânî'ye zevk u sefa gelir *

Bundan başka Fatih devrine şeref veren Türk şairlerinden Edirneli Şahidi'nin, Genceli Nizamî'nin Leylâ ile Mecnun'unu tercüme ederek manzum yazdığı *Gülşen-i Uşşak* isimli Mesnevisinde Mehmet paşayı içten gelen güzel sözlerle Türkçe olarak övmektedir. Yine o devir şairlerinden Pizerin'li Mesihî kendi divanında paşamız için uzun bir kaside yazarak Türk dilinin en güzel sözlerini kullanıyor. Meselâ orada Firari yerine kaçkın kelimesini yazıyor. Yine Fatih devrinde İran'dan gelen iki şair vardır ki bunlardan birisi Hâmidî, diğeri Kabulî'dir. Hâmidî'nin Divanı 1949 yılında Prof. İsmail Hikmet Ertaylan'ın himmeti ile metni 531, önsözü 92 sayfa halinde tıpkı basım olarak yayınlanmıştır. Hâmidî burada Farsça, Türkçe olarak Mevlâna'nın torunu Nişancı Mehmet paşayı pek ziyade övmektedir. Yerimiz olmadığı için övgülerden (medhiye) örnekler veremiyoruz. Bu öyle rasgele yazılmış şeyler değildir. Diğer Kabulî'nin Divanı dahi 378 sayfası faksimile olarak metin, padişah Fatih Mehmet için yazılmış - ilk sayfası başlığı tezhip edilmiştir-, 28 sayfa önsöz açıklamalardır.

* Bu günkü anlayışımızla

Yüzünü görsem, gözüme nur, ziya gelir
Cefanı çeksem canıma sevgi, vefa gelir
Çehrenin güzelliğini güneş taklid edebilir mi?
Belki güneş utanarak, yüzüne haya gelir
Saçına, Ayyadaki Hita Ülkesinin miski desem, benden utanır
Kara talihî gör ki, ne dersem hata gelir
Ey şah, senin ayak toprağına ne armağan göndereyim
Benim gibi fakirin elinden ancak dua gelir
Senin Kâbe gibi olan kapına her gün can, gönül ile dua ederek
Nişânî mahlûsını kullanan bu çaresize, yüz sürmesi ile zevk u sefa gelir

1948 yılında İsmail Hikmet Ertaylan üstadımızın himmeti ile nefis şekilde basılmıştır. Kabulî dahi paşamızı büyük sözlerle övmekte, adının Mehmet Celâleddin paşa olduğunu anlatmaktadır. Bunlardan başka *Kanunname-i Ali Osman* adıyla Konyalı Tarihçi Mehmet Arif bey tarafından Osmanlı Tarih Encümeni dergisinin 3 ncü, 4 ncü senelerinde 72 sayfa ayrı baskı halinde yayınlamıştır. Bu her anlamı ile değerli olan Kanun bitiği yani kitabı hem Türk dili, hem adlî anlayış yönünden dikkate layıktır. Bunu hazırlayanların başında Mehmet paşa gelmektedir.

Mehmet paşa, Fatih'in ölümünden bir gün sonra İstanbul'da ayaklanan Yeniçerilerle dönmelerin elbirliği etmelerinden çıkan kargaşalıkta konağı basılmış, kendisi şehit edilmiştir: 5 Rebi ül-evvel 886 (4 Mayıs 1481) Cuma günü.

Nişancı paşa Kadirga (Kumkapı) Nişancısında 880(1475) yılında bir cami yaptırmıştı: *Hadikat ül-Cevami*, İstanbul 1281 (1864) C. I., S. 209.

Şahadetinden sonra Camisinin haziyesine (=avlusuna) gömülmüştür. Cenaze namazını devrinin ilim, fazilet, hal sahibi olma yönünden en ileride bir siması olan Konyalı Şeyh Vefa kıldırılmıştır. Mihrap şeklindeki baş ve ayak taşlarının iki yüzünde Şeyh Vefanın bizzat söylediği Arapça manzum tarihler vardır. Şekil 3,4,5,6,7

Not: Bu konuda bilgi elde etmek isteyenler Vakıflar Dergisinin Yıl 1958, sayı IV., Sayfa 193-208 arasındaki F. İsmail Ayanoğlu'nun, **Fatih devri Büyüklerinin Mezar taşları ile kitabelerini** anlatan makalesini okusunlar. Biz burada Kabir taşlarının resimlerini, arapça kitabeleri, tercümelerini sunuyoruz.

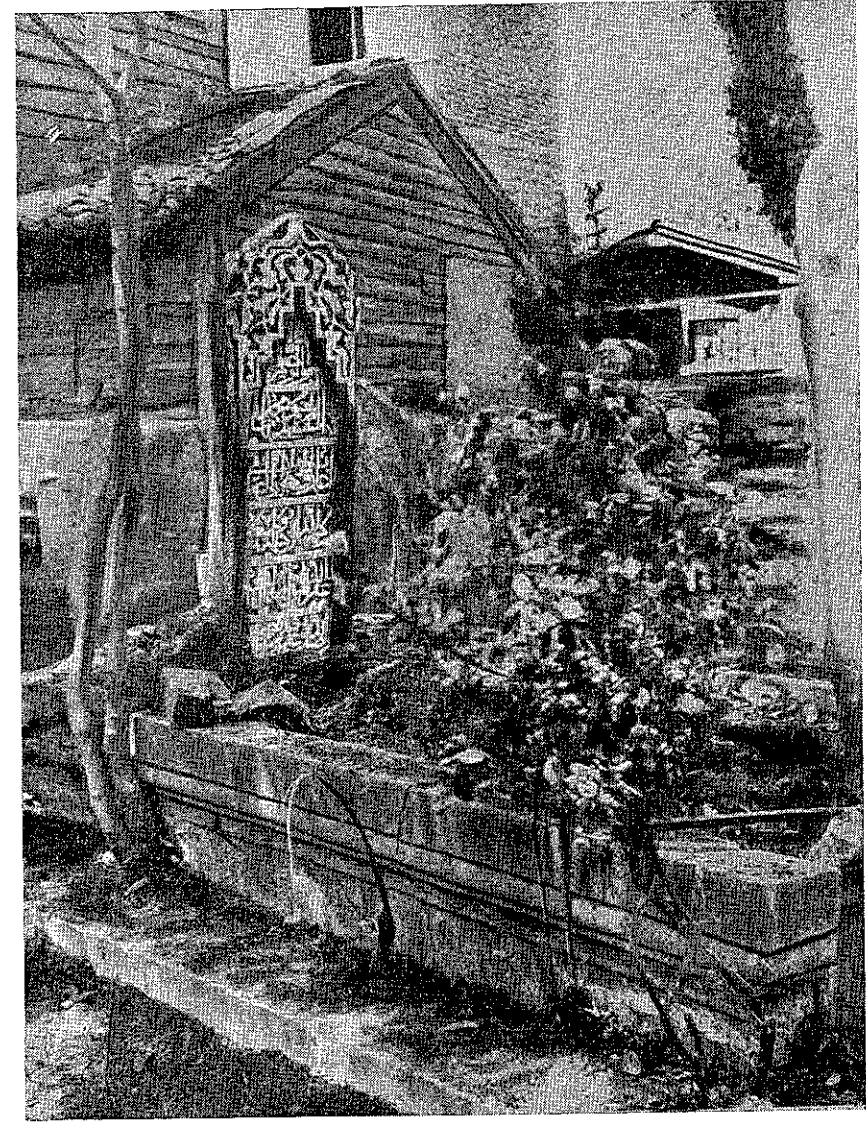
Burada, onun şehit edildiği açıkça bildirilmektedir. Eğer o Fatih'in **kaatili** olsa idi Şeyh Vefa gibi Tanrı velîlerinden sayılan bir zat onu nasıl olur da **şehit** diye gösterebilirdi ?*

* Şeyh Vefa, Konya'nın yetiştirdiği değerli ilim, tasavvuf erlerinden olup babası **Ahmet Şemseddin Sadri**, büyük babası **Yahya Sadri**, onun babası **Ahmet Şemseddin Sadri**dir. Kendilerinin ne sebepten ötürü **Sadri** lakabını aldıklarını henüz tesbit edemedim.

Ş. Vefa, hemşiresi ile birlikte Hicaz'dan dönerlerken **şövalyelerin** eline tutsak düşmüş, **Karaman padişahı İbrahim bey** 1000 altın vererek o büyük insanı kurtarmıştır.

Daha sonra İstanbul'a göç eden Vefa, Fatih tarafından büyük iltifata, itibara mazhar olmuş şimdi adını verdiği yörede oturmuş, bir mescid, **Zeynî** tarikatına bağlı bir tekke kurmuştur. Kendisi **Fıkıh**, üç dil **Edebiyatı** (**Arapça, Türkçe, Farsça**) üzerine şiirler söyler; kafiye, birbiriyle bağlantısı bulunan renkli, içli **dualar**, **hutheler** tertip ederdi. Dergâhında haftanın belirli günlerindeki zikirler sırasında kendi tarafından **bestelenmiş** olan **ilâhileri**, devrinin parlak sesli okuyucuları tarafından ırlanır (=taganni edilir), gelenler üstünde büyük etki hasıl ederdi.

Ş. Vefa'nın babası, dedesi'nin adlarını Karaman oğlu Hükümetinin padişahları vaktinde düzenlenen vakfiyeler altına imzasını koyan o zamanın en büyük vezirleri, bilginleri arasında bulunmaları, onun yalnız bir ilim adamı değil, aynı zamanda yurdunun yüze gelenlerinden de olduğunu göstermektedir. Meselâ İbrahim beyin Larende'deki imaretinin **vakfiyesin-**

Şekil : 3. Nişancı Mehmet Paşa'nın Kumkapı Nişancı mahallesindeki kabrinin görünüşü

deki şahitler arasında Ahmet Şemseddin'i gördüğümüz gibi babasının adını da Konya'daki Ebu İshak-ı Kazeruni Dergâhının **II. Mehmet bey** zamanında yazılan vakfiyesinde bulmaktayız.

Ş. Vefa, **celâl** üzere bulunan bir zat olmakla beraber dervişler, fakir halk ile **cemal** suretiyle görüşürdü. Fatih S. Mehmet, onun ziyaretine gelmiş, mabeyncisi şeyhin dervişin-

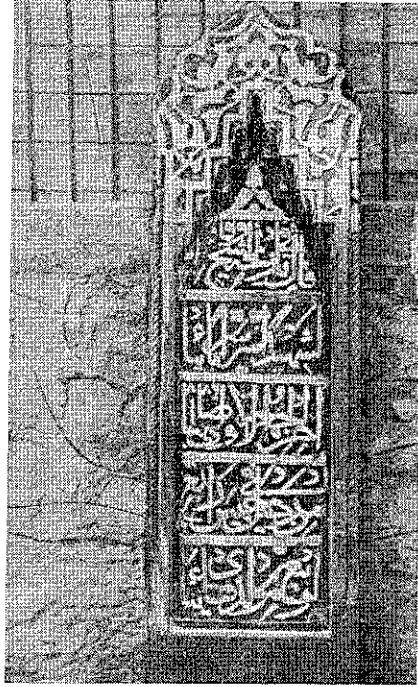

Şekil : 4. Nişancı Mehmet Paşa'nın Kabir taşı

هو الرحيم
استشهد المرحوم محمد پاشا
ابن عارف چلبى الجلالى الصديقى
رحمها الله رحمة واسعة
غفر الله لمن قرأها الفاتحه
وصلى الله على سيدنا محمد وآله وصحبه .

Şekil 4. ün maalen tercemesi

Rahim olan Allahdır. Ebubekr-i Sıddık soyundan, Mevlâna Celâleddin sülâlesinden Ârif Çelebi oğlu Mehmet paşa, Şahadet rütbesine ulaştı. Allah kendisine, babasına geniş rahmeti ile rahmet ihsan buyursun. Her ikisine Fatiha okuyarı yarlıgasın. Allahın Salâtı efendimiz Hazreti Muhammedin onun yakınları ile esha-bının üzerine olsun.

Şekil : 5. Nişancı Mehmet Paşa'nın Kabir taşı
Şeyh Vefa'nın arabca manzum tarihi

قال فى تاريخه شيخ وفا
لشهادته سرراً بانياً
آخر الجمعة الاولى ضائياً
من رحيل فى خيس رابع
لربيع مولدى هاليا

Şekil 5. in maalen tercemesi

Şeyh Vefa, onun ölüm tarihini şöyle dedi:
O, Rebiülevvel ayının ilk beşinci gününün Cuma'sının sonunda şehit oldu. Tehlikeli işlere çekinmeksizin, korkmaksızın pervasızca giren kişiye yakışır surette.

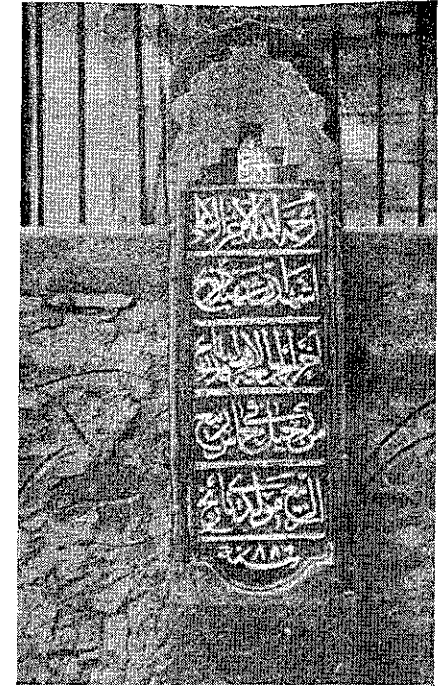

Şekil : 6. Nişancı Mehmet Paşa'nın Kabir taşındaki Şeyh Vefa'nın manzum tarihi

الباقى
ومذلت الشهادة رجا
تاريخ شهيد دتب حيا فى هنا
سنة ست وثمانين وثمان مائه
٨٨٦
سنة

Şekil 6. nın maalen tercemesi

Elbaki. Şahadeti Tilavet ettiğinden beri, şehit'in tarihini rica etti. Sen burada sevgi ile yürüdü, yıl, 886

Şekil : 7. Nişancı Mehmet Paşa'nın Kabir taşındaki Şeyh Vefa'nın manzum tarihi

الباقى
رحمة الله الاعز الاعلى
اشهد ان شهيداً ذويخ
آخر الجمعة الاولى قد تاريخ
من رحيل فى خيس ربيع
الربيع مولدى تاريخ
٨٨٦
سنة

Şekil 7. nin maalen tercemesi

Elbaki. Yüceler yücesi Allah'ın rahmeti (üzere olsun). Ben tanıklık ederim ki (burada yatan zat) birdenbire göçen bir şehittir. Tarih, hicretin 886 yılının Mevlit ayının beşinci Cuma gününün akşamıdır.

edeceğinde 40 bin akçe gibi büyük bir parayı bir atlas keseye koyup Saray memurlarından birisi delâletiyle şeyhe iletti, fakat Vefa, bu hizmetin **Kocavi Şeyh Muhiddin** tarafından daha iyi yerine getirileceğini bildirerek 40 bin akçenin ona götürülmesini söylemesi üzerine **Ş. Muhiddin** bu görevi yerine getirmiştir.

NOT: Gerek paşa'nın kabrindeki manzum kitabelerin, gerek *Menakibül Ârifin* kitabı vakfiyesinin tercemelerini aziz arkadaşım edip Kemal Kürkçüoğlu lütfettiler, kendilerine teşekkür ederim.

II. Beyazıt, sağlığında yüzünü göremediği Ş. Vefa'yı, öldüğünü işittiği zaman sarayından, Vefa semtine gelmiş, tabuta konulmuş olan Şeyhin yüzünü açtırıp müşerref olmuştur. Bunun kerehat olduğunu söyleyenlere, kefareti akçe ile ödemiştir.

Şeyh Vefa 896 yılı Ramazanının 2 nci günü baka âlemine göç etmiştir. (5 Temmuz 1491). Huld-i Berin خلد برين=Yüce Cennet. Ebced hesabınca 896 olduğu gibi Farsça:

آن شمع فروز حرم کعبه اسرار
بکذاشت آزان بلکه گذر کرد که و مه
خواهی که بدانی سفر شیخ و فارا
دریاب ز تاریخ « الی رحمة ربه »

Mahrem sırlar kâbesinin o nurlandırıcı چراغı, gicinin (küçüğün), kocanın (büyüğün) geçtiği o köprüden geçti.

Şeyh Vefa'nın ahirete göç ettiğini bilmek istersen: "İlâ Rahmeti Rabbih,, cümlesinin, Ebced cümlesince tutarı olan 896 tarihinden öğrenirsin. Şakayık tercemesi C. I. S. 251-254; Nefahat ül-üns tercemesi, İstanbul, 1270 (1854), S. 559-562.

Şeyh Vefa'nın asıl adı **Mushihiddin Mustafa**'dır. Yukarda geçen Fatih'e ait fıkra dolayısıyla Hazreti **Mevlâna**'nın *Fihî Mafih* adlı Farsça olup Millî Eğitim Bakanlığınca tercemesi de yayımlanmış olan eserinin ilk bölümünü süsleyen **Hadisi Şerifi** anmak şerefli bir hizmet olur.

قال انی علیہ السلام شر العلماء من زار الامراء وخیر الامراء من زار العلماء نعم الامیر علی باب
الفقیر وبس الفقیر علی باب الامیر صدق رسول الله

Peygamberimiz, Tanrının Salât ve Selâmı üstüne olsun, buyurdu ki: **Âlimlerin en talihsizi, Emirleri "Padişahları, Ulu kişileri" ziyaret edendir.**

Bilginleri ziyaret eden Emir "Padişah, Ulu kişi" ne kadar hayırlıdır.

Ne mutlu o Emire ki, Dervişin kapısına gider;

Ne bahtsız o derviş ki, Emirlerin "Padişah, Ulu kişilerin Konağına varır."

Şeyh Vefa'nın hal tercemesini manzum olarak kendi müridi Sinop'lu şair Safaî kaleme almıştır. Bir yazması **Ayasofya Kitaplığı** No. 2154 de kayıtlıdır. Safaî diyor ki:

Sana bir hoş kelâmım var muhakkak
İşittim, okudum şeyhimden elhak
Ki ismi Mustafa bin Hacı Yahya
Vefa derler ana meşhur amma
Bilinmiş Şamu Rumu Hindu Çinde
Eğerçi Cayı Kostantin içinde
Müdekkiktir Muhakkıkdır Muhakkak
Mükemmil Münşid-i Kâmil dir elyak
Ki hoş ârif dır ol dede makbûl
Benim cismimde ruhun bigidir ol

Şeyh Vefa'nın çocuklarından bir kızını tanımaktayız. Bunu **Sultan Veled**'in oğlu **Emir Şemseddin Âbit Çelebi** torunlarından **Ahmet Âbit Çelebi**'ye vermiştir. Çocukları olup olmadığını bilmiyorum. **Ahmet Âbit Çelebi b. Emir Ali Çelebi b. Mahmut Çelebi b. Mehmet Çelebi b. Emir Şemseddin Âbit Çelebi b. Sultan Veled b. Mevlâna. Ahmet Âbit Çelebi** 903(1498) de İstanbul'da ölmüştür. *Nefahat tercemesinde, Âbit Çelebinin* ahvali hakkında malûmat vardır. Şeyh Vefa'nın hâl tercümesinde de yazılıdır. Kendi kütüphanemde bulunan **Eflâkinin Menakib ül-Ârifin** adlı Farsça eserinin 1243(1827) de kopya edilmiş bir nüshasının sonundaki **Mevlâna** torunlarının şeceresi arasında kayıt olunmuştur.

Ahmet Âbit Çelebinin babası Emir Ali Çelebi, Osmanlı tarihlerinde Rum Dönmesi Mehmet paşanın Konya'dan garazla sürdürdüğü büyük aileler arasında adını okuduğumuz zattır. Uzluk.

Mehmet Paşa'nın babası Mehmet Ârif Çelebi'nin Eyup'ta Medresesi vardı. Bu, zamanla yıkılmış, oraya vakfedilen kitaplar toplatılarak Eyup Camisinin içerisindeki dolaplardan birisine konularak **Şehit Mehmet paşa kitapları** adı altında muhafaza edilmişti.

Sultan Mahmut ile Abdülmecit'in ilk Sadrazamı olan meşhur **Koca Husrev paşa** Eyupta bir kütüphane kurduğu zaman Cami içerisindeki kitapları da onun kitaplığına fakat ayrı bir bölme halinde **Şehit Mehmet paşa kitapları** diyerek göstermişlerdir.

Osmanlı devletindeki vezirlerden, Sadrazamlardan birçokları ya padişahlar tarafından, yahut kul taifesi denilen askerler tarafından öldürülmüşlerdir. Bunların içerisinde halkın **şehit** mertebesine çıkardığı bahtiyarlar sayılıdır. İşte Nişancı Mehmet paşa, o şerefe nail olanların başında gelmektedir. Yeni usûl kabul edilinceye kadar ihya gecesi denilen Pazartesi, Cuma gecelerinde kabrinin başında mum yakıldığını ihtifalci Mehmet Ziya bey, *İstanbul ve Boğaziçi* adlı 1336 (1920) yılında yayınlanan eserinde bildirmektedir.

II. Bayezit'in Amasya'dan İstanbul'a 21 Mayıs 1481 de gelmesinden bir gün sonra Fatih'in 18 günden beri saklanmakta olan cenazesinin namazını **Şeyh Vefa** kıldırmıştır.

Mehmet paşanın Konya **Mevlevihanesinde** bulunan **Eflâki Dede** nin *Menakib ül-Ârifin* isimli Farsça eserinin bir nüshasını vakfetmiş, sonunda şahitlerin huzuru ile resmî formaliteyi ikmal eylemiştir. Şekil 8.

Bundan başka Mehmet paşa **Mevlâna** ailesine şu suretle intisap eylemektedir:

Mehmed Celâleddin paşa Çelebi b. Mehmet Ârif Çelebi b. Emir Âdil Çelebi b. Şeyh Mehmet Ârif Çelebi b. Şeyh Muzaffereddin Emir Âdil Çelebi b. Şeyh Celâleddin Emir Feridun Ulu Ârif Çelebi b. Sultan Veled b. Hazreti Mevlâna'dır.

Görülüyor ki Nişancı Mehmet paşa hasep nesep yönünden devrinin asıl, necîp bir simasıdır.

Fatih onu bir müderris, bir **Nişancı** iken önce vezir etmiş, (868 de Paşa denilmektedir) sonra **Sadaret** gibi Osmanlı İmparatorluğunun en yüksek mevkiine çıkarmıştır.

Nişancı Mehmet paşanın yukarda yerlerini gösterdiğimiz belgelerdeki müsbet intibalara karşı, Fatih'in ölümünden iki kuşak sonra yazılan **Taşköprizadenin Şakayık-ı Numaniye** eserinde birbirine çelme takan ibareler arasında şunları hayretle okumaktayız.

Fakat bundan önce Şakayık hakkında biraz bilgi verelim:

Osmanlı Devletinin bilginlerinden 529 kişi ile 50 tane şeyhin hal tercümesini toplayan bu arabca eserin metni Mısır'da 2 defa basıldığı gibi

وبعد هذه جملة ما علم على كرامته وأعرف صاحب البر والشان
 ناظم ممالك السلطان آصف الزمان محمد پاشا الكامران وأظله
 في ظل الامان إيماناً واحتساباً بان وقف هذا الكتاب المسمى
 المعروف بمناقب قطب المشايخ العظام حضرت مولانا جلال الدنيا
 والدين وحسن وسيل بان ينفع ويستعمل في البقعة الشريفة
 والمحل المنيف وهي الروضة الجلالية وشرط الواقف المنضم
 والولى المكرم ان ينتفع بقراءة واستنساخه في تلك البقعة
 ولا يخرج منها وقفاً صحيحاً شرعياً وحسباً صريحاً مرعياً . . .
 فصار الموقوف المزبور والمناقب المذكور وقفاً مؤبداً لا سوال
 عوائد ولا يغير قواعده فن بدله بعدما سمع قائماً اثمه على
 الذين يبدلونه الاية فلما صح الوقف عند الحاكم الموقع قرر
 وحكم هو بلزومه لوجود شرايطه وذلك جرى وجرى في اوائل
 ذى الحجة من سنة ثمان وستون وثمانمائة ٨٦٨

بسم الله الرحمن الرحيم
 في سنة ثمان وستون وثمانمائة
 في المحرم سنة ثمان وستون وثمانمائة
 في المحرم سنة ثمان وستون وثمانمائة
 في المحرم سنة ثمان وستون وثمانمائة

- 1- وبعد فهذه مجلة مشتملة على ذكر اقر واعترف صاحب البر والشان
- 2- ناظم ممالك السلطان آصف الزمان محمد پاشا الكامران وأظله
- 3- في ظل الامان إيماناً واحتساباً بان وقف هذا الكتاب المسمى
- 4- المعروف بمناقب قطب المشايخ العظام حضرت مولانا جلال الدنيا
- 5- والدين وحسن وسيل بان ينفع ويستعمل في البقعة الشريفة
- 6- والمحل المنيف وهي الروضة الجلالية وشرط الواقف المنضم
- 7- والولى المكرم ان ينتفع بقراءة واستنساخه في تلك البقعة
- 8- ولا يخرج منها وقفاً صحيحاً شرعياً وحسباً صريحاً مرعياً . . .
- 9- فصار الموقوف المزبور والمناقب المذكور وقفاً مؤبداً لا سوال
- 10- عوائد ولا يغير قواعده فن بدله بعدما سمع قائماً اثمه على
- 11- الذين يبدلونه الاية فلما صح الوقف عند الحاكم الموقع قرر
- 12- وحكم هو بلزومه لوجود شرايطه وذلك جرى وجرى في اوائل
- 13- ذى الحجة من سنة ثمان وستون وثمانمائة ٨٦٨

Türkçeye birçok tercümelere yapılmakla beraber **Edirneli Mecdiye** ait bulunamı -meşhur **üstad Ekrem**'in babası **Recai** efendinin himmeti ile 1269 yılın (30.10. 1852) da yani- 112 sene önce 527 büyük sayfa halinde bir defa basılmıştır. Almancaya dahi İstanbul'da O. Rescher kalemi ile çevrilip basılmıştır.

Taşköprizade 901 (1495) de doğmuş, Müderrislik, Kadılık gibi önemli, bilimsel, Adliye işlerinde bulunmuş, 961 (1554) de gözlerine âma (=körlük) ârız olmuş, bu halde iken 965 (1558) de bu eserini dikte yani söyleyip yazdırmak suretiyle meydana getirmiştir. Recep sonu 968 (16. 4. 1567) de İstanbul'da ölmüştür. Bir şair:

Eyle ilâhî kabrini pürnur daima

misrağını tarih olarak demiştir.

Edirneli Mecdi Şakayık'ın Türkçe tercümesini 995 (1587) de tamamlamıştır. Fatih 1481 de öldüğüne, Mecdi tercümesini 1587 de bitirdiğine

Menakib-ül ârifin vakfının maalen tercümesi:

"Söz bu raddeye geldikten sonra beyan edelim ki şu elde olan yüce belge; iyilik, şan sahibi Sultanın ülkelerinin düzenleyicisi, zamanın Âsâ'fı olan, dünyalık isteklerine ulaşmış bulunan, iman ve ihtisap yönünden Allahın emân gölgesinde gölgelenesi Mehmet Paşanın ulu Şeyhlerin kutbu, dinin ve dünyanın cilâsı (Celâli) olan zatın menkabeleri" adındaki bu kitabı, başka yere çıkarılmamak kaydıyla, *Ravza-i Celdiye* olan işbu buk'ada (coin) ve mübarek yerde kullanılsın, istifade edilsin diye vakfettiğini ikrar ve itiraf eylediğini bildirmektedir. Yüce vaakıf ve kerem sahibi zat, şer'an sahih vakf ve gereğine riayet olunacak saltanatı suretinde adigeçen yerde istifade edilmek üzere okunmasını, istinsah olunmasını, oradan kat'iyen dışarı çıkarılmamasını şart koştu. Ava'idinden kimse birşey istemesin, kaidelere değiştirilmesin diye işbu vakf olunan eser ve adigeçen (menkabeler kitabı) ebedî vakıftır. Şarta uymıyana bunu işittikten sonra kim değiştirirse günâhı onun üstünedir." Âyet-i Kerimesi hükmünce günâha uğrar. İşbu vakıf, hâkim katında sahihlik kazanınca lüzumuna, şartlarının var olduğuna hükmedilip karar verildi. Bu iş, 868 senesi Zilhicce ayının ilk günlerinde kotarılp karara bağlandı, 10 Ağustos 1464 günlerine rastlar."

Yukarda vakfiyesinin tercemesini yazdığımız Menakib'ül Ârifin eseri Eflâki Dedenin Fars'ça şöhretli kitabı olup şimdi eskiden olduğu gibi Konya'da Mevlâna müzesi olan Türbede 2158/12-413 numarada kayıtlıdır. Vakfiyenin altında isimleri bulunan şahitler benim için belli zatlar olmadıgından onları ayrı ayrı yazmıyorum. Bu vakfiye kaydından Nişancı Mehmet Paşanın 868 (1464) tarihinde vezirlik rütbesini haiz olduğu anlaşılıyor. Hadikâtül vüzera sahibi eserinin 14 nci sayfasında . . . (Tarik-ı Tedrise sahip Dehir Küttab-ı Divanî silkine münsluk oldu. Belagat-ı Şi'r-ü inşada Züfünun-u Dehir olduğu ecilden Muvakkil-i Divan olup Rütbe-i Vezaret ile müddet-i medide hizmet-i celile-i tuğray-ı garray-ı şehriyari Ziver-i menşur-u itibarı olmuş idi. Ravzatül Ebrar (Kara Çelebizade Abdülaziz efendinin eseridir) da Rakamzede-i Gilki tayin olduğu üzere 878 (1473) de Mahmut Paşaya canişin olmuşdur. Kâtip Çelebi nin yazısına göre 882 (1477) de Gedik Ahmet paşa azl, hapsolundukta mekan-ı âsafide mekin olmuşdur" demektedir.

Buna göre paşanın vezaret rütbesi ile uzun yıllar nişancılık ettiği anlaşılıyor. Kumkapı Nişancısındaki Caminin inşası yılı, dıvarında bulunan kitabenin itmam tarihi olarak dua cümlesi 880 (1475) yılını gösterir. Tarihçilerimiz Çelebi Mehmet'in paşalık ünvanını aldığı yılı bize belgeleriyle bildirirlerse müteşekkik kalırız. Hadikâtül Cevami, Âmire Matbaası, 1281, C. 1., S. 209. Uzluk.

göre 1481-1587 = 106; şu halde Fatih'in ölümünden tam 106 sene sonra yazılmış, yahut tercüme edilmiş. Mecdî, asıl arapçasında olmayan birçok bilgileri ya Taşköprizadenin ifadelerinden ilhâm alarak eklemeler yapmakta, yahut kendi işitip, gördüklerini katmaktadır.

Fakat bunları yaparken -kuraldan ziyade kiral kesilmekte-, müellifin söylemediklerini kendisi seci, kaafiye merakı ile yazıp âlimlere yakışan tarafsızlığı göstermemektedir. Bu bakımdan *Şakayık*'ın Mecdî tarafından yapılan bu tercümesi bilimsel ihticaca yani delil ve hüccetleri toplayıp belgelendiren bir eser olmaktan ne yazıkki çıkmakta, aslına uymamaktadır.

Meselâ **Hekim Lari**'nin hal tercümesinde **Taşköprizade, Mehmet paşanın** arzusu ile, **Hekim Yakub** yerine tedavi etti. Yakup'un tedavi tarzını değiştirdi, gibi ifadeler kullandığı halde **Mecdî** bunu, re'y-i fâsit ve kaasit dedikten sonra padişahın katline sebep oldu gibi aslında olmayan ibareler yazmaktadır ki bunu hiçbir yerden almayarak kendi hayalinden uydurmaktadır.

* *

Gelelim Babinger'in yazmış olduğu önemli yazıya: İlk sayfalarda belirttiğimiz gibi Alman Profesörünün makalesini haşiyeleri ile birlikte tercüme ettiğimiz için burada onun bir özetini vereceğiz.

Fatih'in daha veliahtlığı zamanında Manisa'da kendisine intisab eden İtalyan yahudisi **Gaeta'lı Jacobo** usta, Fatih'in cülusundan sonra Rumeli-hisarını yaptırmak için Boğaz içine Edirnedan geldiği zaman **Hekim Jacob** da berabermiş. Hattâ Fatih onun hizmetinden memnun kalarak gerek kendisinin, gerek çocuğunun vergilerden bağışıklı (=muaf) olması için bir ferman bile vermiş, fakat bu kaybolduğu için **Edirneye** döndükten sonra bir yenisini rica etmiş, o da verildikten sonra eski birincisi bulunmuştur. Kendisinin Tıbbî, bilimsel bir eseri olmamakla beraber İtalya'nın **Bologna, Padua** gibi eski Tıp mektepleri olan şehirlerde tahsil gördüğü, deri hastalıkları üstünde uzmanlığı olduğu *Şakayık*'ın ifadesinden anlaşılmaktadır. Padişahın bütün seferlerinde beraberce bulunan **Mühtedi hekim**, hattâ bir aralık maliye işlerinde de çalışmış, fakat bu vesile ile **Âşıkpaşazadenin** anlattığı üzere Yahudinin ne kadar aç, uğursuzu varsa hepsi padişahın kapısına dolmuştu.

Asıl dikkatimizi çeken, **Venedik Hükümeti** adamlarıyla, bunların **İstanbul'daki Balyoz** denilen elçileriyle sıkı temasta olmasıdır. **Venedik'in on kişiler meclisi** denilen yerden, Osmanlı hükümeti ile barış yapmak için teşebbüse geçtiklerinde, **Hekim Yakub**'un kendilerini tutması için en iyi cins **kadifeden 132 arşın** vermelerini Venedik arşivlerinde kayıtlı bulunduğunu yazmak yerinde olur. **Vladimir Lamanski**'nin **Venedik**'in devlet sırları, Venedik Hükümetinin Yunanlılar, İslavlar ve Bâbîâli ile XV. Yüzyılın sonunda, XVI. Yüzyıldaki münasebetlerini aydın-

latmaya yarayan belgeler, notlar, etütler, ünvanlı Petersburg'da 1884 de yani tam 80 yıl önce basılmış çok mühim bir eser vardır ki ¹ hâlâ dilimize tercüme edilmemiştir.

İlk bilgi bu eserde verilmiş, her nedense **Vladimir**, bu konu üstünde gereken hassaslığı gösterip durmamıştır. **Babinger**, sorunun önemini kavnyarak bilimsel makalesini yazmış, olaya ışık tutmuştur. O, yazısında diyor ki ²:

"Venedik hükümeti gerek Venedik'in, gerek bütün hristiyanlık âleminin en dehşetli düşmanı olan II. Mehmet'in, katledilmek suretiyle ortadan kaldırılması imkânını 1456 yılından beri gözden ırak tutmamakta idi. 1456 ile 1479 yılları arasında bu maksatla bir düzine kadar plân kurulmuş; On kişiler meclisinin en cür'etli simaları ile, maceraperestleri de bu plânları gerçekleştirmeye talip olmuştu. Trau (Trogir) li bir denizci, bir şartroz târik-i dünyası (**Kartausermönch**) ile **Francesco Baroncello** adında **Floransa**'lı bir asılzade, **Krakau**'lı bir **Leh**'li, **Katolanyalı birisi**, **Arnavut bir berber**, nihayet **Gaeta**'lı **usta Yakobo** (bizim dönme hekim Yakup) bunlar arasındadır.

İşbu 5 Ekim 1471 tarihinde **on kişiler Meclisi**, **Ser Giovanni Mocenico** ile **Ser Stefano Malipiero**'nun başkanlığında toplanarak aşağıdaki kararı kabul etmiştir. Başka bir deyimle Ser Dominico Giorgio ile Ser P. Malpiero adlı tedbirli kimse, Lando degli Albizzi ismindeki şahısla buluşarak Yakopo ustanın padişahı öldürmek hakkındaki teklifini, ondan öğrenmişlerdi. Yacopo teklifini 1472 Mart'ından aynı yılın Mayıs ayı sonuna kadar yerine getirmeyi vaadediyordu. Buna karşı kendisine derhal 10,000 (onbin) Duka altını verilmesini, teşebbüsünün başarı ile sonuçlandığı takdirde İstanbul'da bırakacağı, yeniden ayrıca tedarike mecbur olacağı menkul mallarına karşılık olarak daha 25,000 (yirmibeşbin) Duka altını istemekte idi. Bundan başka memleketi olan **Floransayı**, kendi ailesi ile şehrin yeni **Dukası Lorenzo dei Medici** (1469-1492) arasındaki eski münâfereti dolayısıyla terk ederek İstanbul'a kaçmak zorunda kalan **Lando degli Albizzi**'ye de Fatih'in katli teklifi yapılmış, teşebbüsün başarı ile neticelenmesi takdirinde yılda 500 (beşyüz) Duka

¹ Bu kitabın Fransızca adı şöyledir: **Vladimir Lamansky, Secrets d'état de Venise, documents extraits notices et études servant à éclaircir les rapports de la seigneurie avec les Grecs, les Slaves et la Porte Ottomane à la fin du XV et au XVI siècle (St. Petersburg 1884-Zapiski istoriko - filologiceskago fakülteta imperat.S. - Petersburgskago Universiteta, cast XII)**

² Prof. Dr. F. Babinger'in, söz konusu ettiğimiz Makalesi, Roma'daki Tarih Dergisinde Almanca olarak 1951 yılında 27 büyük sahife halinde 81 haşiyesile birlikte yayımlanmıştır. Dilimize tamamen çevirdiğimiz yazının Başlığı şöyledir:

Ja'qub Pascha, Ein Leibarzt Mehmed's II. Leben und Schicksale des Maestro Jacopo aus Gaeta. "Yakop Paşa, Fatih Sultan Mehmed'in Özel Tabibi; Gaeta'lı Yakop Usta'nın Hayatı, Âkubeti" diye dilimize döndürüldü.

altını ödenek "tahsisat" bağlanacağı, başarı haberini bizzat verdiği zaman dahi 1000(bin) Duka altını bir müjde ödülü "mükâfatı" verilmesi kararlaştı. Maksudına erişmesi takdirinde, **Floransa**'ya dönerek oradaki mülklerine yerleşmesi hususunda **Venedik hükümetinin**, **Floransa**'daki iktidarı elinde tutanlara iltimasta bulunması da emniyet altına alınmıştı.

Ser Pietro Priuli'nin başkanlığı altındaki Meclisce hazırlanan Ek kararı -aşağıda bildireceğimiz daha sonraki karar dolayısıyla- burada söz konusu etmiyeceğiz.

5 Ekim 1471 tarihindeki karardan iki gün sonra 7.10.1471 de On Kişiler Meclisi, Türkiye Meselesi denilen bu konuyu **Ser Giovanni Mocenico** ile **Ser Stefano Malipiero**, **Ser Pietro Priuli**'nin başkanlığı altında tekrar müzakere ederek Meclis Defterine geçirilen kaydın metni aşağıdadır.

7.10.1471 de alınan karardan anlaşıldığı üzere **Lando degli Albizzi**, 14 (Cumartesi) yahut 16 (Pazartesi) Eylül 1471 de kendinden bir Türk hahsının gasp olduğu bahanesiyle, halının iadesini, bu hususta suçlu kaptanın cezalandırılmasını **Ravenna beyinin** yardımıyla temin edebilmek için karaya çıkmıştı. 6 Ekim Pazar günü **Yakopo ustanın** habercisi, on kişiler meclisinin gönderdiği iki mutemet şahısla yeniden buluşarak konuşmuş olup, bu müzakerelerin konusu celse tutanağına aksettirilmiştir. Buna göre, **Venedik Hükümeti**, Tabibe, teşebbüsünün başarı ile neticelenmesi halinde vadedilen parayı vermeyi, bu meblağın bir ay içinde ödenmemesi halinde, 6 ay içerisinde 200.000 (İkiyüzbin) altın sikke vermeyi taahhüt ediyordu. **Gaeta'lı Yakopo** ile sülâlesine **Venedik yurttaşlığı** hakkı verilmesi, kendilerinin bütün vergilerden başışıklı (=muaf) tutulması da düşünülmüştü. **Lando degli Albizzi**'ye dahi yeniden mükâfat (=ödül) verileceği gibi **Floransa**'daki vatandaşlık hakkının tekrar elde edilebilmesi için her türlü yardım vaad ediliyordu. Tabibin aracısına, padişahın ölüm haberini **Venedik**'e getirir getirmez, 1000 (Bin) duka altını verileceği gibi, kendine **Venedik yurttaşlarının** bütün hakları da tanınacaktı. Bundan maada bütün bu işler **Kardinal Bessarion'a** (**Cardinalis Nicenus**) (ölümü 18.11.1472) yazı ile bildirilmiş, **L. d. Albizzi** hakkında aracılık yapması rica edilmişti. **Lando**'nun **İstanbul**a geri dönmesi için de gerek **Korfo**'daki **Venedik Naibi** (**Statthalter** = **Provveditore**) gerek baş kaptan (General Kapitaen) vasıtasıyla icabeden teminat ile taahhüt verilmişti. Gerek **Yakobo ustaya**, gerek onun tarafından gönderilen **L. d. Albizzi**'ye **Doge Kristoforo Moro** (ölümü 10.11.1471) tarafından yazılıp mühürlenerek açık mektuplar verilecekti. Bu mektupların metinleri de mahfuz olup **Yakopo usta** ile aracısına ait belge şöyledir:

4 hafta sonra ölen **Doge Kristoforo Moro**'nun vazife hayatına ait son evraktan birini teşkil eden bu belge (=Urkunde), hiç olmazsa **L. d. Albizzi** hakkında bu güne kadar takip edilmesi mümkün olan son izi

teşkil etmektedir. **İstanbul**a varıp varmadığını, yahut **II. Mehmet**'in **Alman**'yaya kadar yolladığı casuslar tarafından tuzağa düşürülüp düşürülmediğini tesbite imkân yoktur.

Hekim Yakop'un bundan sonra da hayatta kalması, padişahın teveccühünü muhafaza etmesi, **Venedik Hükümeti** ile kararlaştırdığı işi -fiili- hiçbir zaman tatbik alanına koyamadığını göstermektedir. Padişahın sarayına girmesine hiçbir engel olmadığı halde planını gerçekleştirmekten niçin vaz geçtiği anlaşılmamaktadır.

Pieveli **Salomon** adında **Venedikli** bir yahudi Banker'i de, **Venedik hükümeti** ile bütün haristiyahlık âlemine büyük hizmette bulunma maksadıyla **Fatih**'i öldürmek üzere **Valco** yahut **Vlaco** adlı bir yahudi tabibi kiralamıştı. **Valco**, **İstanbul**'a gelmiş, seyahatinin neticelerini bildirmek üzere **Venedik**'e döndüğü zaman **Salomon**'un öbür dünyaya gittiğini görmüş, Banker'in 5 oğlu, pazarlığı tanımak istememişler, fakat babalarının defterini inceleyince işin doğruluğunu anlamışlardı.

Valco'ya verecekleri büyük paraya karşılık, **Venedik hükümeti** 5 kardeşe yeniden bankalar açmak, vergiden başışıklı kalma gibi büyük imtiyazlar, menfaatler tanımayı kabul etmişlerdi. Bu, On kişiler Meclisi tutanaklarında tesbit edilmiştir.

Bu dikkate şayan evraktan anlaşıldığına göre **Valco** usta "Hekimlere usta(Maestro) denilirdi" bir süre **İstanbul**'da oturmuş, padişahın sarayına girmeye muvaffak olmuştu. **Yakop**, **Valco** ile tanışmış, 5 Ramazan 881(22. 12. 1477) de sefere çıkmayan padişah için birlikte konsultasyon yapmışlar, özel tabip **Yakop'a** verdiği iki çeşit ilaçla, bir hafta içinde **II. Mehmet**'in hastalığı o derece azalmıştır ki tababetteki ehliyetinden sevinç duyan hükümdar, **Valco**'yu behemehal sarayında tutmak istemiş, kendisine 5 bin akçe ihsan etmiş, ailesini alıp çabuk **İstanbul**'a getirmek için vaad alınmıştı.

Fakat **Valco** 28 ay **İstanbul**'da oturmasına karşılık padişahı öldürememişti. **Valco**'nun akıbeti belli olmamakla beraber **Paul** (**Paolo**) isimli bir **Arnavut berberi** hakkında da **Venedik Arşivlerinde** daha fazla bilgi vardır. Berber de padişahı büyük menfaatler karşılığında zehirliyecekti. Lâkin iş anlaşıncı yakalanmış, kazağı vurulmuş; **Venedik hükümeti** oğullarına, kızlarına 10 yaşına basıncaya kadar **Tuz** gümrüğünden ayda 2 Duka maaş bağlamıştır.

* *

İşte zehirlenme hikâyeleri yahut trajedisi burada bitiyor. Görülüyor ki 3-5 adam bu işle uğraşmış, fakat başarı elde edememişler, 1477 den 1481 e kadar daha 4 yıl padişah yaşamıştır.

Fatih'in zehirlendiği hakkındaki rivayet, **Doğu Batı tarihlerinde** yokken, **Babinger** dahi **Venedik Arşivlerini** didik didik ettiği halde bunu isbat

edecek ortada bir belge bulunmadığına göre demek ki bu iddia tam bir hayal mahsulüdür, böyle bir şey olmamıştır. Yeni bir vesika varsa önce onu ortaya koymak lâzımdır.

Okurlara sunduğumuz resim, Viyana'daki Hof Bibliothek denilen şimdiki Millî Kütüphane'dedir. Avusturya hükümetinin 1573-1578 yılları arasında İstanbul Sefiri olan David Freiherr von Unginad tarafından elde edilmiştir. Yağlı boya olan resimde pehlivan yapılı, kalın boyunlu Fatih'in şeklini göz önüne getirerseniz burada onun ne kadar zayıflamış olduğunu, dişlerinin dökülerek zaten öne doğru çıkık olan çenesinin daha da yukarıya kalktığını, siyah zeki gözlerinin nasıl fersizleştiğini, 50 yaşında bir adamdan ziyade 70 lik bir ihtiyarı andırdığını görerek hayret ederiz. Gentile Bellini'nin resmine çok benzeyen bu resim gerçi onun imzasını taşıyamıyorsa da Venedik'li ressam'ın 1480 yılı sonunda yaptığı resme, hattâ başındaki -şimdi türbesindeki kavuk odur- bile o kavuktur. Şu halde Fatih çoktan beri rahatsızdır. Dişlerinin dökülmesi, bu kadar zayıflaması, bacaklarında Nikris denilen hastalık, bize, bir Şekerli Diyabet maraz ve marizinin karşısında bulunduğumuzu anlatır. Şekil 9.

Kanunname: Cenab-ı Şerifim ile kimesne taam yemek kanunum değildir, meğerki ehl-i iyalimden ola. Ecdad-ı ızamım vüzerası ile yerlermiş, ben ref etmişimdir. (Kanunname-i Âli Osman S. 27.)

Bu maddeden şunları anlıyorum: Padişah dişleri düşmüş olmasına rağmen çok yemek yiyor. Bunun Vezirler tarafından görülmesini, ahalinin işitmesini arzu etmiyor. Çünkü klâsik şeker hastalığında **çok yemek, çok su içmek, çok idrara çıkmak** vardır. Ayaklarındaki rahatsızlık da bacaklarındaki iyi olmayan yaralar ile bu hastalarda görülen ârazilardır.

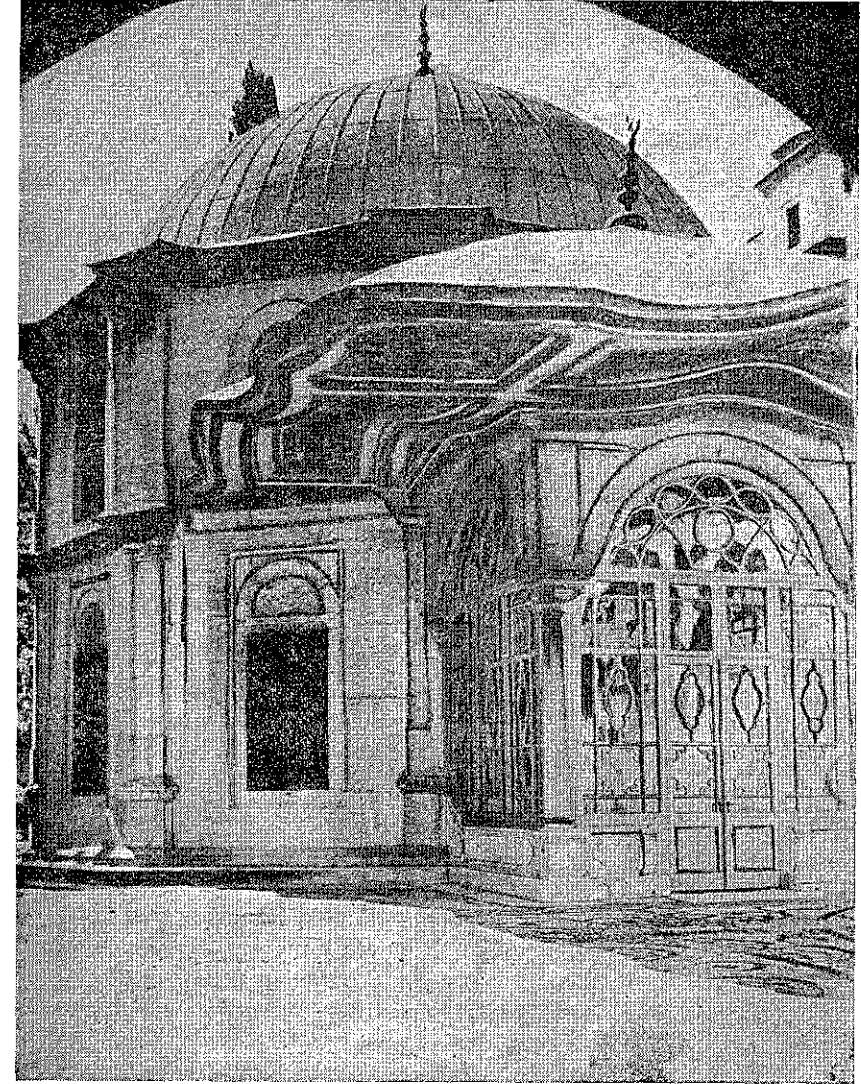
Sonuç: Bize göre, yukarda sunduğumuz belgelere göre Fatih zehirlenmemiş, belki Diyabetten âni olarak komaya girip ölmüştür. Buna nazaran onun kabrini açmaya fen bakımından lüzum yoktur. Kabrin açılıp açılmamasını -ilericilik, gericilik gibi düşünmek- son derece hatalı, hattâ gülünçdür. Şekil (10,11.)

* * *

Beşir Çelebi Karamanoğlu İbrahim beyin hükümeti sırasında 826(1423)-868 (1463) da yaşamış olup müşarunileyhin Larende (Şimdiki Karaman) da yaptırdığı imaretin 849(1445) tarihli vakfiyesi altındaki şahitler arasında Beşir Çelebi b.Mahbup Çelebiy ül-Mutatabbip diye imzası bulunan zattır.

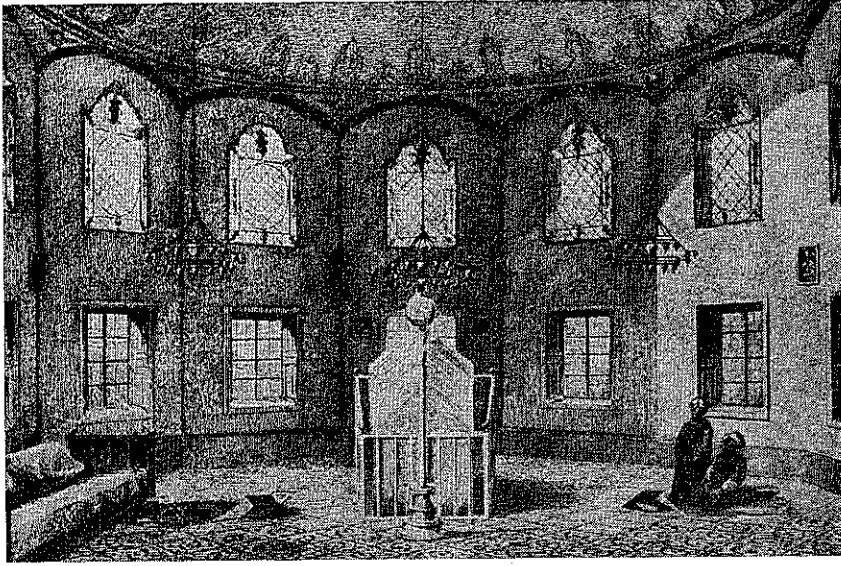
Vakfiyenin izahlariyle birlikte metnini yayınlayan İsmail Hakkı Uzunçarşılıoğlu makalesinin 105 nci sayfasında Püser yahut Yüsr Çelebi b. Mahbup (Yahut Mecnun) Çelebi yül-Mütetabbip şeklinde okumuştur ki yanlıştır. Doğrusu yukarıda yazdığım gibidir. Belleten 1937, Sayı 1.

Bu zatın Paristeki Bibliothèque Nationale'de *Mecmuat ul-Fevait* ismi altında 438 sayfa tutan 234 varaklı bir eseri vardır. Daha ziyade Bah

Şekil: 10. Fâtiḥ Türbesi'nin dıştan görünüşü

(=erkeklik gücünü artıran Aphrodisiaque) ilâçları dile getiren 30 bap üzere hazırlanmış Türkçe bir eserdir. Süpl. Turc'de 1364 numarada kayıtlı olan eser Karaman oğulları hükümdarı Mehmet han oğlu Sultan İbrahim adına kaleme alınmıştır. Pozitifleri bizim Enstitüde vardır.

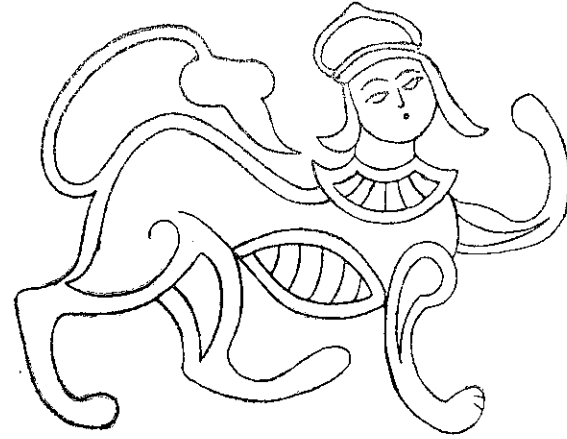

Şekil : 11. Fâtih Türbesi'nin içten görünüşü

Halen Karaman'daki imareti yanında türbesi bulunan İbrahim beyin kabrine yeni gelinler, ilk bir hafta on gün içerisinde -yanlarında birkaç yaşlı hanım olduğu halde boy abdesti aldıktan sonra- gelip ziyaret ederler. Türbede oturup 3 ihlas bir fatiha okuyup İbrahim beyin ruhuna hediye ettikten sonra kabrinin toprağından ağzının suyu ile ıslattığı sağ elinin işaret parmağı ile aldığı bir parçayı yalar. Böylelikle doğacak çocuğun erkek olacağına inanır.

Bilindiği üzere İbrahim beyin 6 tane oğlu, Çelebi Mehmet'in kızı İlaldı Sultan'dan doğduğu gibi, yedinci oğlu olan İshak bey dahi cariyeden doğmuştur. Halk 7 oğlu ancak bir tek kızı olan İbrahim beyin erkeklik kudretinin ölümünden sonra da mezarından etrafa yayıldığına inanmaktadır. Bu eser Yani *Mecmuat ül-Fevait* bey hazretlerinin her zaman kullandığı ilâçlara ait bir kitap olmuş oluyor.

Beşir Çelebi'nin bu tıbbi eserinden başka Viyanadaki Nationalbibliothek' de bulunan kitapları dile getiren Flügel'in tertip ettiği Şark yazmalarına ait 3 ciltlik Katalogun C. 1., S. 717-718 de bir mecmuadan bahsederken Risale-i Muhtare Min el-Akrebadinat Ellefuhu Beşir Çelebi b.El-kunevi yazıyor ki bu zat bizim Beşir Çelebi olacak. Katalog'da kitap hakkında fazla bilgi olmadığı için Akrebadinat dediği şimdi Paris Millî Kütüphanesinde bulunan eser mi, yoksa başka bir risale mi ayırt edilemiyor. (Uzluk)

YAKUP PAŞA
FATİH SULTAN MEHMED'İN ÖZEL TABİBİ GAETA'LI
JACOPO USTA'NIN HAYATI, ÂKİBETİ

Ord. Prof. Dr. Fr. Babinger

Fatih II. Mehmed'in sağlığını korumak için kendi tarafından görevlendirilen, teveccühünü kazanan tabiblerin menşeleri, önemleri hakkında şimdiye kadar esashi hiçbir araştırma yapılmamış olması gariptir. "**Fatih külliyesi, zamanı ilim hayatı** (İstanbul, 1946, S. 328. 64 şekil, 8°) müellifi İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Profesörü ve Tıp Tarihi Enstitüsü Direktörü Prof. Dr. **A. Süheyl Ünver**, **II. Mehmed**'in tabiplerine ayırd ettiği eserinin 226-228 nci sayfalarındaki bilgiyi, XVI. yüzyılda **Taşköprizade Ahmed Isamüddin**'in¹ meşhur *Şaka'ık-ı Numanîyesinde*² verdiği listeyi basmakla yetinmektedir. Bunlardan **Ahi Çelebi** ile **Beşir Çelebi**³ istisna edilirse geriye 7 saray tabibi kalmakta olup 4 ü İranlı (**Ahmed Kutbüddin**, **Şükrullâh-i Şırvani**, **Hoca Ataullah**, **Lâri**) biri

¹ **Taşköprizade** hakkında Bk: F. Babinger, *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke* "Gow" Leipzig, 1927, S. 84 - **Taşköprizade** I. XII. 1495 de doğmuş, babasını 1529 da yitirmiş, 21.II.1554 de gözlerine amâ gelmiş (glaucome olmalı), 16.7.1558 de *Şakayık-ı Numanîye* adlı Arapça olan - Osmanlı Türk bilginlerinin alın yazgılarını (=Biographie) bildiren eserini sona erdirmiş, 16.4.1561 de 66 yaşında İstanbul'da ölmüştür. "Eyle ilâhi kabrini pür nûr dâima" ايله الهى قبرنى پرنور دائما mısraı da ebced hesabıyla 968 (1561) yılında öldüğünü anlatır.

² *Şakayık*'ın Arapça metni **Vefeyyat-ı İbni Halligân**'ın hamşinde 1299(1882) ve 1310 (1892) de olmak üzere iki kere basılmıştır. **Yusuf Elyan Sarkis**, **Mu'cem. Kahire** 1932 s. 1222'. Arapça *Şaka'ık*'ta tabibler kısmı S. 247-252 dedir. **Edirne'li M. Mecdi** kalemile yapılan Türkçe tercemesi 995(1587) de tamamlandı. Bu kitap 1269 yılı Muharremi ortasında 30.X.1852 de Âmir'e basımevinde 527 folio denilen şekilde basıldı. Bu tercemede **Fatih devri Hekimleri** 335-340 arasındadır. **O. Rescher**'in Arapçasından yaptığı almanca tercemesi (İstanbul, Galata 1927 de **tabipler** 142-145 arasındadır. (Almancası 30 nüsha basılmakla elde edilmesi şans işidir. Uzluk)

³ **Beşir Çelebi** (Önsözümüzde bu zatın tıbbi büyük bir eseri hakkında bilgi veriyorum, oraya bakınız. Uzluk) tarihçi olarak da tanınmıştır. Bk. 1946 da İstanbul'da **İsmail Hikmet Ertaylan** tarafından bastırılan **Tevarih-i Âli Osman** adlı kitabı ile, yine **Ertaylan** tarafından yayımlanan **Hikâyet-i Beşir Çelebi** (Tarih-i Edirne, daha çok tafsilât için **Leiden**, **GOW** 1951) de bulunmaktadır. **A. S. Ünver** tarafından **Türk Tıp Tarihi Arkivi** yıl VI (İstanbul, 1943) Sayı 21-22, S. 41-45 de yazılan **Hekim Beşir Çelebi** ve **Fatih'in Edirne'deki Sarayı** başlıklı yazıyı elde edemedim.

Arap (Hekim Arap), biri **Türk (Kuyumcu Zade** yahut **Altuncu Zade**) biri **yahudi (Hekim Yakop)** dur. Adı geçen tabiplerden hiçbirinin hakkında, hattâ bunlardan meselâ **Kuyumcu Zadenin** XV. yüzyılda kalay "Etain" (**Rassas**) dan **bujiler** -yazar kurşun=blei diyorsa da doğru değil- kullanması dolayısıyla bunların mucidi addedilmesine rağmen, şimdiye kadar bildiğime göre ayrıca tetkik yapılmamıştır ⁴. Adı sayılan hekimlerin çalışmaları hakkında pek az şey bilinmesi, bunlardan hiçbirinin de bilgisinin derinliği, tedavi tarzının yeniliğini göstermek üzere bir eser bırakmayışları, hayrete şayandır. Bunlara karşılık onlardan çoğunun değerli birer **Kur'an bilgini** olduklarını (meselâ **Şükrullâh, Ataullâh, Altuncu Zade**), dinî gayretleriyle tanınmış oldukları bildirilmektedir. Pek çoğunun asıl adları da bize kadar intikal edememiştir (**Lâri, Hekim Arap, Altuncu Zade** *). Çoğu İslâm menşeli olan hekimlerden maada Fatih'in başka tabipleri de bulunduğunu, bunların adının şimdiye kadar öğrenilememiş olduğu da şüphesizdir. Meselâ **Kastil** kralı **Alfons V** (ölümü 1448) in eski özel tabibi **Ephraim b. Sandschi**'nin ⁵ **II. Mehmed**'in hizmetinde bulunduğunu bilmekteyiz. İstanbulun hemen fethi akabinde **II. Mehmed**'in ülfet dairesinde biri yunancada, diğeri latince kuvvetli iki tabip bulunduğu da malûmumuzdur. **Cenova**'lı **Ada de Montalto** bunlardan -ne yazık ki pek yüzeyden (=satıhtan)-**Praeterea duorum physicorum, alterius grece, alterius latine peritorum, domesticamsibi** diye bahsetmektedir ⁶. Arapların yanı sıra yahudi tabiblerin de eskiden Doğu ile Batı saraylarında -**Staufen** hanedanından **Friedrich II** düşünülün-

⁴ **Ahî Çelebi hakkında Akil Muhtar Özden**'in İstanbul Tıp Fakültesi Mecmuası cilt. 2; sayı 2. S. 110-114, ibid, S. 184-189, A. S. Ünver, Fatih Kütüphanesi, S. 226. **Tıp Tarihi Arkivi** 1935 de yayımlanmaya başlanmıştır. **Altunizade** hakkında Bk. A. S. Ünver, XV. yüzyılda **hekim Altunizade** 'ye ait bir müşahade, **Türk Tıp Tarihi Arkivi** C. V. İst. 1940, Sayı 18. **Hekimbaşılar (Oberstaerzte)** hakkında da eski hekimbaşlıklar listesi. ibid V (1940) sayı 17. **Dr. Fethi Erden** tarafından çıkarılan **Türk Hekimleri Biyografisi** (İst. 1948, 342 büyük sayfa) elde edemedim. (Bu Biyografide yalnız bu gün yaşayan Türk hekimlerinin hal tercemeleri mevcut olduğundan elde etseydin bile bu konuda herhangi bilgi elde edemeyecektin. UZLUK)

* **Bayezid II.** devri 898 (1493) yılı **Fatih Darüşşifasında** hizmet gören İslâm, hristiyan, yahudi tabibler arasında **Sadreddin** adında **Altuncuzadenin** bir oğlu olduğunu, bunun da günde 15 akçe ile görevli bulunduğunu **M. Cevdet**'in **Ahiler** hakkında 1932 de İstanbul'da Arapça olarak yayımladığı kitabında rastlıyoruz, S. 380. UZLUK.

5 Bk. **Sal Rozanes, Dibre Jeme İsrail be-Togarma**, IV (Sofia, 1936) S. 194

6 Bk. **Adae de Montaldo Genuensis, De Constantinopolitano Excidio** yayımlanmışlar, **C. Hopf** ile **Ph. A. Dethier. Monumenta Hungar, Histore XXII, I** (Budapeşt, 1870, yayımlanmıştır), S. 43, Osmanlılar hakkında en eski tarih yazarı olan ve Osmanlı sarayındaki Venedik elçisine arkadaşlık eden **Niccolo Sagundino**'nun (1453 sonbaharı) raporunda, aynı haberin aynı ibare ile bulunduğu göre, bunun **Cenevizli** muharririn yaptığı birçok çalıp çırpmalardan biri olduğunu kabul etmek icap eder. Text hakkında **N. İorgan**'ın **Notes et Extraits pour servir a l'histoire des Croisades III.** (Paris 1902) adlı eserinin 318. sayfasına bakınız.

eski ulusların hikmet ile deneylerine sahip olmaları, tıp mesleğini icra etmek konusunda inkâr edilmesi mümkün olmayan irsi bir kabiliyet göstermeleri dolayısıyla oynadıkları rol, Fatih'in, bunlardan istifade etmesine sebep olacak derecede önemlidir. Fatih'in babası **II. Murad** (1421-1451) dahi, şayet **M. Franco** iyi haber almışsa ⁷ saraya yahudi tabipler çağırtmıştı. Böylece onun hekimbaşısı **İshak Paşa**, bir fermanla kendisi ile ailesi, bircümle vergilerden bağışıklı (=muaf=**von allen abgaben befreit worden**) kılınacak derecede, padişahın teveccühüne mazhar olmuştu. Aynı kaynaktan öğrendiğimize göre **II. Mehmed**, kendine tabip olarak **Ribi Moşe Hamon** ⁸ adında bir **Portekiz** yahudisini seçmiş, bununla **Musa oğulları** dininin soyunu keza, bircümle vergilerden bağışıklı tutmuştu. **Avram Galanti**, bilimsel icaplara güç yetebilen **Medecins juifs au services de la turquie** (İstanbul, 1938, 40 sayfa, 8°) ⁹ adlı eserinde, bu tabiplerin hiçbirini dile almayarak **Fatih**'in sarayındaki yahudi tabiblerinden birisiyle uzunca meşgul olmaktadır. Bu da, bu yazımızda söz konusu edeceğimiz **Yakop Paşadır**. Arşivlere, saklı kalmış başka belgelere dayanarak, halen bu dikkate şayan, sırlarla dolu 30 yıldan artık bir zaman, padişahın teveccühünü koruyup, hiçbir ihtirasa kurban gitmiyen kişinin etraflı bir tasvirini çizmek kaabildir.

A. Galanti'nin "Bu, nereden çıktığı belli olmaksızın **Edirne**'ye gelen bir yahudi hekimdir" demesine karşı, ilk defa bu makalemizde tasvir edilerek bahis konusu edilen şahsın **Gaeta**'lı **Yakop** usta "**Maestro Jacopo di Gaeta**" yani bir italyan olduğunu, kendisinin ihtimal **Salerno**, yahut diğer yukarı italyadaki (**Bologna, Padua**) gibi yerlerdeki yüksek tıp okullarında tababet öğrenimi yapmış bir yahudi olup **Tyrrhenien** denizindeki **Gaeta** körfezinde bulunan **Gaeta** şehri ahalisinden bulunduğunu, adının ise **Giacomo, Jacopo, Jakob** şekillerinde yazıldığını bildirebiliriz. **Jacopo**'nun (1425-1430) yıllarında doğmuş olması iktiza etmektedir. Memleketini niçin terk ettiğini bilmemekteyiz. Ancak italyadaki

⁷ Bk. **M. Franco, Essai sur l'Histoire des Israélites de l'Empire Ottoman** (Paris 1897) 30, Bu **İshak Paşa** hakkında şimdiye kadar malûm olan Osmanlı **Vakayinameleri** (=Chronik) lerinde hiç malûmat yoktur. Bundan dolayı **M. Lattes** tarafından ancak parça halinde (**Padua** 1869) da yayımlanan **Elijah b. Elkana Capsali**'nin **Chronik Debe Elijahu** adlı eserinin (yazarı İstanbul'da 1490 da doğmuş 1555'de ölmüştür) İbrani Texti tercemesile birlikte yayımlanması pek faydalı olacaktır.

⁸ **M. Franco** adı geçen eserinde S. 31, Bk. yalnız **Moses Hamon** ve babası **Joseph Hamon**'un ancak **II. Bayezid** (1481-1512) zamanında İspanyol mültecisi sıfatile İstanbul'a gelip konukseverlik gördükleri hemen hemen muhakkaktır. **Moses Hamon, Kanuni Sultan Süleyman** (1520-1566) a özel tabip tayin edilmiştir. **Jewish Encyclopaedia, VI** (New York, 1904), 201 ve sonraki sayfalar ile **Encyklopaedia Judaica, VII** (Berlin 1931) supleman 904 ve ötesi.

⁹ Yazar önsözünde İstanbul'da İspanyolca olarak yayımlanan **El Tiempo** gazetesini tamk olarak göstermekte ise de verdiği bilginin incelenmesini mümkün kılacak hiçbir işarette bulunmamaktadır.

yahudi tabiplerinin XV. yüzyıl ortasındaki durumunu göz önüne getirip papa V nci **Nicolaus**'un, yahudilerle arapların bütün meslek imtiyazlarını¹⁰ kaldırdığını, hristiyanların ruhuna, hayırsız üç zararlı bir etki yapacağı cihetle yahudilerin elinden ilâç alınıp kullanılmasını yasak ettiğini düşünürsek, genç **Jacopo**' nun neden daha **II. Sultan Murad**'in **Edirne**'deki sarayında¹¹ bir mevki elde ettiğini, bu hükümdar tarafından, oğlu **II. Mehmed**'in ricası üzerine, onun yanına verildiğini işitmekle şaşmamaklığımız lâzımgelir. Durum hiç olmazsa, **A. Galanti**'nin, kaynak göstermeksizin anlattığına göre, böyledir. İbrani bir müellif¹² bundan başka, genç tabibin, genç hükümdara, tahtına oturusunun ikinci yılı, Boğaz-ıçinin en dar yerinde "**Boğazkesen**" adını verdiği (şimdi **Rumeli Hisarı** denilmektedir) kalesinin inşası için yaptığı gezide, onunla beraber bulunduğunu da bildirmektedir. O vakit padişah, **Yakob**'a verdiği bir fermanla kendisini, kadın, erkek soyunu bütün vergi ile haraçtan bağışıklı (muaf) tutmuştu. **A. Galanti**'nin türkçe örneğinden fransızcaya çevirdiği işbu belge, Boğazkesen'de rebi ül-âhir 856 (Nisan-Mayıs 1452) de yazılmıştır. Metin, bu belgenin gerçekliği hakkında biraz kuşku uyandırmakta ise de ifadenin ibrani dilinden türkçeye serbest tercüme ile çevrildikten sonra, bu dilden de fransızcaya döndürüldüğünü düşünmek bu şüpheyi azaltmaktadır.

Esef edilir ki açıklanmamış olan ibrani kaynak **II. Mehmed**'in Muharrem 857 (Ocak-Şubat 1453) de tekrar **Edirne**'ye döndüğünü, hekimbaşının¹³

¹⁰ **Harri Friedenwald, The Jevs and Medicin, II (Baltimore 1944), 572, özellikle İtalyadaki Yahudi Hekimleri, Papalık, İtalya Devletleriyle münasebetleri bahsi, S. 551. Keza Mor Stern, Urkundliche Beitrage über die Stellung der Paepste zu den Juden, I (Kiel 1893), 51, keza K. J. v. Hefele, Conciliengeschichte, VIII (Freiburg 1890), 84, keza Nicola Ferorelli, Gli ebrei nell' Italia meridionale (Turin 1915). "Güney İtalyada Yahudiler" demektir. II Murad (1421-1451) in en yakın adamları arasında önemli yer tutan bir yahudi vardı. Bunu 1432 Martında Edirne sarayına gelen **Burgundia**'lı **Bertrandon de la Brocquière** sebebile bildirmektedir. Yahudi müşavirin İtalyalı olduğuda şu ifadeden anlaşılmaktadır: Fransızca olan ibarenin tercümesi: (...Mezkur Türk katında büyük nüfuz sahibi olan bir yahudi vardı. Bu yahudi, bana bildirdiğine göre, türkçeden italyancaya kelime kelime terceme yapıyordu. Ben bu dili anlamamaktayım.). Bk. **Ch. Schefer** tarafından yayımlanmış olan **Bertrandon de la Brocquière, Le Voyage d' Outremer, (Paris, 1892), 191.****

¹¹ Hiç olmazsa **A. Galanti**'ye göre durum böyledir. Ancak **Jacopo**'nun **Manisa**'daki padişahın yahut Şehzadenin sarayına çağırılmış olması da temamiyle mümkündür.

¹² **A. Galanti**, adı geçen eser, S. 7.

¹³ **Ja'qup**, ancak **II. Beyazid** zamanında Hekimbaşı tayin olunmuştur. Bk. **Osman Şevki Uludağ, Beşbuçuk Asırlık Türk Tababet Tarihi, İstanbul, 1925, S. 174. Keza İzzet bey, The Chamber of Hekim Bashi, the first Pharmacy the tower of Bash-Lala (Türkçe unvanı: Hekimbaşı Odası, ilk Eczahane, Başlâla kulesi) (İstanbul, 1933), S. 27. Çoktan beri basılmış kalmayan bu ilginç yazının bir sayısını rahmetli yazarının oğlu Dr. Sedat Kumbaracılar (İstanbul) sayesinde elde etmiş bulunuyorum. Sicill-i Osmani C. IV, S. 721 (İstanbul, basılış yılı yazılı değil) dönme (Renegat) **Yakop** çelebiden Hekimbaşı diye söz etmektedir.**

fermanı kaybetmesi dolayısıyla padişahın yenisini istihdam ettiğini, böylece ikinci bir fermanın söz konusu olduğunu bildirmektedir. Bu ikinci ferman, **Edirne**'de verilmekle beraber bir süre sonra, birincisi de bulunmuştur. Bütün bunları yahudi yazarın yazısından almış bulunuyoruz.

Gaeta'lı **Jacopo**'nun, hükümdarı **İstanbul**'daki yeni sarayında takip ettiği tahmin olunabilir. Aynı suretle, tabibin, padişahın yakın maiyeti arasında eksik olmadığını, onun itimat ettiği kimseler arasında bulunduğunu da düşünebiliriz. **Defterdar (=Kaemmerer)** pâyesine erişip erişmediği¹⁴ malûm değildir. Ancak baş defterdar olmadığı anlaşılmaktadır. Zira bu mevki, önce **Fenâri Zade Ahmed Çelebi**'ye verilmiş gözükmektedir. **J.v. Hammer**'e göre¹⁵ baş defterdarın görevi, padişahın mülkleriyle **Rumeli** gelirini idare etmektir. Daha sonraları baş defterdarın, maiyetine iki de defterdar tayin olunmuştur. Bizim söz konusu ettiğimiz hususta bu memuriyet, padişahın maliye müşavirliği, bir hazinedarlık (bir aralık bu mevkii haiz olduğu sanılan)¹⁶ **Gianmaria Angioiello**'nun tâbiriyile (**Camerlengo**) gibi gözükmektedir.

Gaeta'lı **Jacopo**, başhekim sıfatıyla, seferlerde padişaha refakat mecburiyetinde idi. 1461 de **II. Mehmed**'in Anadolu'da bulunduğu sırada vezir-i âzam **Mahmud Paşa** "Toroslarda-hafif bir ok yarısı almıştı-¹⁷ Ulu vezire ilk tıbbî yardımı ifa ile tedavide başarı gösteren **Jacopo**'yu padişah, şahane surette taltif etmiştir. Bu olay, hiç olmazsa, tabipten, san'atından sık sık bahseden **II. Mehmed**'in övgücüsü (=medhiyecisi) **Kritoboulos**'un asıl metinde bulunmayıp sonradan katılmış gibi gözükmektedir¹⁸. Şişmanlığının artması dolayısıyla ata binmekte güçlük çekmeğe başlamış olan **II. Mehmed**, birkaç yıl sonra¹⁹ sık sık nikris "goutte" nöbetleri de çekmeğe başlamış olup bunların giderilmesine hususi tabibini memur etmiş olması gerekmektedir.

¹⁴ **Sicill-i Os. C. IV. S. 646** ile sonraki sayfalara göre **Yakop paşa Ser-etibba (Oberstarzt)**, keza **Hesap Fenni (Rechenkunst)** uzmanı, defterdar (**Saackelmeister**), (**Kaemmerer**), sonra vezir, padişahın mahremi (Vertrauter), musahibi (Günstling) olarak bildirmektedir.

¹⁵ Bk. **J. v. Hammer, Des osmanischen Reiches Staatsverfassung Und Staatsverwaltung, II (Wien 1815), 143.**

¹⁶ Bk. **Donato da Lezze, Historia turchesca (1300-1514)** yayımlıyan **I. Ursu (Bucarest 1910) 131.**

¹⁷ Bk. **Kritoboulos**, yayımlıyan **C. Müller, FHG, V (Paris 1870), 141, Ph. A. Dethier'nin Monumenta Hung. Histo. XXI, 1 (takriben 1870 de Budapeşt'de basılmışsa da dağıtımı yapılmamıştır) 226 cı sahife, Fransızcaya tercemesinde de aynı kitabın XXI, S. 282 ile sonrası sahifeler.**

¹⁸ Metnin sahifesinin 5 ci notunu teşkil eden ibare ile bunun sonradan sıkıştırıldığına şüphe edilen rumca ibare verilmektedir. (Almancaya tercemesi yok. UZLUK)

¹⁹ **N. Iorga, GOR, II (Gotha 1909) S. 195.** Kaynak göstermeksizin **II. Mehmed**'in "uzun zamandan hattâ 1464 den beri ata binmekte güçlük çekecek kadar şişmanladığını, bundan harp meşakkatleri yüzünden **Nikris (Goutte=Gicht)** a tutulduğunu iddia etmek-

Gaeta'lı Jacopo, kendi memleketinin italyanları, bilhassa **Venediklilerle İstanbul**'da daima temas halinde bulunmuş olup bunu gösteren emareler vardır. Daha 1454 yılında İstanbul'daki Bailo (=Balyoz) ın tavsiyesi üzerine Venedik meclisi, padişahın özel (husus) tabibini, Bâb-ı Âlide kendi lehlerine döndürebilmek için kendisine 132 arşın en **iyi al kadife** kumaş (=132 Ellen feinsten (in due pelli) **Karmesiroten Sammet stoffes**) hediye etmeği kararlaştırmıştı. **Domenico Malipiero**'nun verdiği bu haber, **Jacopo usta** ile Venedik arasındaki en eski münasebete delil teşkil eder²⁰. Daha sonra Venedikteki **Milano elçisi Gherardo de Collis**²¹ 19. X. 1456 da **Lagunenstadt**'dan sair haberler arasında şunu da bildirmektedir. (İbare italyancadır):.... Tabiblerinden **Gaeta'lı Jan Jacopo** usta denilen biri Kostantaniyedeki bailo (**balyoz**) a (her halde ser **Giovanni Capello** olacak) bunları söylemiş, esasen onun gizlice hristiyanlığı kabul ettiğini bildirmiştir. Bu ifade doğru ise usta Jacopo'nun efendisinin esasen hristiyanlığı kabul ettiğini söylemekle hakikate vakıf olmadığını ispat etmektedir. Ertesi sene (11.X.1466) venedik meclisi, vezir-i âzam **Mahmud Paşanın** İstanbul'dan yolladığı **David** adındaki bir yahudiyi, İstanbul'da oturan **Ser Antonio Michiel** isimindeki bir venedikliye bir yazı vermesi ricasıyla geri göndermişti. Bu yazıda adı geçen venedikli Jacopo usta ile aralarındaki yakınlık malûm olduğundan, musalaha akdi (=barış yapılması) için tabibi teşvik etmesi bildirilmektedir.²² **On kişiler**

tedir. Bu sebeple 1464 de istirahat etmiş, hiçbir savaş seferi açmamıştır. 1466 da ölümlünden bahsedilmiş, bununla beraber bunun kendi tarafından itihaz olunan bir harp hilesi olduğuna dair söylentiler çıkmıştı. 1468 de gene hastalığı şâyi olmuştur. **Monumenta Hungariae Historica**, IV C. I, (Budapest 1875), S. 350 de Venedikli **Gherardo de Collis**' de 9.8.1465 günlü bildirisinde: "... İstanbul'daki Balyoz, Türkün sefer yorgunluğuna dayanamayacak derecede şişmanlığını bildirmesinden bahs etmektedir". Aynı eserde IV. S. 370 de Venedik'in Milano elçisi 14.11.1465 de İstanbulda bulunan bir Cenevizlinin padişahı gördüğünü, padişahın mutattan fazla şişman olduğunu, bununla beraber dört kişinin refakatında altı atla şehri dolaştığını bildirmiş olduğunu yazmaktadır.

20 Ağustos ortasında İstanbul Balyozunun tavsiyesi üzerine onun Maometto, Signore de Turchi (Mehmed, türklerin efendisi) tabibe, kendilerini Bâb-ı âli katında yardımda bulunması için en iyi kadife kumaştan 32 arşın gönderilmesi için müzakere edildi. Bk. D. **Mallipiero**, 1457 den 1500 yılına kadar **Venedik Annalları, Archivio Storico, Italiano**, VII, I, (Florence 1843) S. 5. **Usta Jacopo** vasıtasıyla yapılan siyasi müzakere hakkında "die Lettera d'un Secretario del Signor Sigismondo Malatesta della cose fatte nella Morea per Maometh II. (II ci Mehmed tarafından Morada yapılan işler hakkındaki Signor Sigismondo Malatesta'nın bir kâtibinin mektubuna bakula. Ayrıca **Historia universale dell' origine et imperio de Turchi** (Vinegia 1582), Bl. 255, des **Francesco Sansovino**.

21 Bk: **Monumenta Historiae Historica**, IV, Abtg., I, Bd. (Budapest 1875), 361 alt kısmı.

22 Bk. ebenda, IV, Abt., 2, Bd. (Budapest 1877), 37. Bk. Textin bu keza **Monumenta spectantia Historiam Slavorum Meridionalium**, XXII: **Listine o odnosajih izmedju juznoga slavenstva i mletacke republike**, x, Band (Zagreb 1891) yayımlayan: **S. Ljubic**, S. 378 f., Yukarıdaki ifadeyi tekit etmek üzere eski italyanca ile bir yazı vardır.

meclisi (=Zachnerrate) umudları, 25. X. 1466 da **Ser Jacopo Venier**'e gönderdikleri bir yazıdan anlaşıldığı üzere²³, İstanbul'da vezir-i âzamla bu mes'eleyi konuşan, Kandiya (**Candia**)lı yahudi **David**'in kendilerine, II. Mehmed'in Venedikle barış yapmağa eğilimli olduğunu bildirmesine istinad etmekte, (=dayanmakta) idi²⁴. Jacopo'nun aracılığı hususunda şimdide değin bir bilgi elde edilememiştir. Ancak bunun o sıralarda bizzat Avrupaya gitmiş olduğunda şüphe yoktur. Tüccar kisvesi altında gizlenen **Floransa**'lı gizli ajan ve casus **Benedetto Dei** (1418-1492)²⁵ o tarihte Kronik'ine şunları yazmıştır: Ben **Ragusa** şehrinin türk hükümdarına 5000 duka altın cizye ödemeğe başladığı yıl, padişahın **Gaeta**'lı müteveffa yahudi tabibi ile birlikte bu şehre gittim. Yalnız bu ifade **Ragusa**'nın yılda 5000 altın cizye vermeğe başladığı tarihi tesbit etmediğinden, mamafi tamamen yeter gözükmemektedir²⁶. Bu paranın ilk defa 1468 de **İstanbul**'da ödendiği, daha sonra, **Ragusa arşivlerinden** anlaşılmıştır²⁷. **Benedetto Dei**'nin Dalmaçya kıyılarına kadar **Jacopo**'ya arkadaşlık ettiği bu gezinin, Balkanlardan geçen şose boyunca yapılmış olması ihtimal içerisindedir. Tabibin buradan sonra Venediğe yalnız başına mı gidip gitmediği kesin olarak tesbit edilememektedir. Bununla beraber 1466 ya aid olmak üzere elimizde pek ilginç (=enteresan), önemli diğer bir belge bulunmakta olup bunu önce²⁸ **C. Truhelka**, sonra da **Josef von Karabacek**²⁹ yayımlayıp şerh etmişlerdir. Bunun konusu 15 Nisan 1466 da

23 Bk. MHH, IV, 2, S. 38 ff.

24 Bk. Bâb-ı âli ile **Venedik** arasındaki savaş 16 yıl sürmüştür.

25 xv. Yüzyıl **Florensa**'sının bu belirli siması hakkında **Maria Pisani**'nin "Un avventuriero del Quattrocento, La vita e le opere di Benedetto Dei, Biblioteca della "Rassegna" (Genova-Napoli-Florenz 1923) 94. XV ci yüzyılın bir maceraperesti, Benedetto Dei'nin hayatı, faaliyeti. Önce yazdığımız kitapçıdan aranılarak bakula.

26 Bu konuda Bk. **Ser Razzi, La Storia di Ragusa** (Ragusa 1903), 98, Notdaki bilgiye. **Lujo Knez Vojnovic, Dubrovniki osmansko carst vo** (Beograd 1898), 62 f. adlı eseri mutad üzere eksiktir. Venedikteki Milano elçisi **Gherardo de Collis**, Venedikten kendi Dukası **Galeazzo Maria Sforza**'ya 13.2.1468 de yazdığı mektupta şöyle demektedir: **Lo Turco domanda a Ragusey de tributo ducati V mille l' unno, dove non pagavano si non II mille**. Türkçesi şöyle demek olacak: Türk, **Ragusey**'den yılda beş bin Duka altını vergi istedi. Orası artık 2 bin ödeyor. "Bk. **Mon Hung. Hist.** IV., 2, 1877, 95). Bu bilgiden anlaşıldığına göre **Ragusa**'nın cizyesi 5,000 duka altınına çıkarılması 1468 yılına rastlar.

27 Bk. **CIRO Truhelka, Turško-slovenski spomenici dubrovacke archive** (Sarajevo 1911 = **Glanski Zemaljskog Muzeja u Bosni i Hercegovini**, XXIII), 26 f.

28 Bk. J. v. **Karabacek, Abendlaendische Künstler zu Konstantinopel im XV und XVI Jahrhundert. I: Italienische Künstler am Hofe Muhammeds II. des Eroberers** 1451-1481, (Wien 1918 = K. K. Akad. der Wiss. in Wien, philos. histor. Kl., Denkschriften, 62. Bd., I., **Abhdg.** Henüz Türkçeye çevrilmiyen bu değerli kitabın adı şöyledir. xv ve xvi ci yüzyıllarda Batılı sanatçılar İstanbulda. Fatih Mehmed'in sarayındaki İtalyan Sanatçıları (1451-1481) Viyanada Fen Akademisinin bastırdığı resimlerle süslü kitabın sonundaki Gentile Bellini fırçası ile yapılan tablodan birincisi Londra'nın **National Gallery**'sinde bulunmakta olup, bu tercememizde konulmuş olan diğeri ise Viyana'nın **Nationalbibliothek**'inde saklıdır. Uzluk

29 Bk. C. Truhelka, a. a. o., S. 27.

vezir-i âzam **Mahmud Paşa** tarafından **Sazlı dere**'de (Edirne'nin güneyinde) **Ragusa** senatosu başkanına yazılan yazıdır. Bu yazıda tababetin temel eserlerinden iki tanesinin gönderilmesi istenmekte olup bunlardan biri **İbni Sina** (980-1037) nın **Kanun kitabının Thaddeus Florentinus** (**Taddeo Alderotti**) ile talebesi **Gentilis Fulginas** tarafından yapılan serhi, diğeri de **Al Qanun fit-tibb** eserinin **Marsilius de Sancta Sophia** tarafından yayımlanan beş kısımlık nüshasının birinci kitabıdır. Senatonun 16 Mayıs 1466 tarihli kararından anlaşıldığı üzere bu el yazması eserler temin olunmuştur³⁰. Bu kararda, inancına göre gayet açık olarak görüldüğü üzere vezir-i âzamanın 15 Nisanda istediği el yazması eserlerin italyada yahut başka bir yerde aranması gerekmektedir³¹. **İbni Sinaya** ait el yazmalarının -Kanun üt-tıp kitabı ilk önce 1473 de Milano'da, sonra 1476 da Padua'da basılmıştır.- **Jacopo** ustanın eline varıp varmadığı Josef v. Karabacek tarafından iddia edildiği derecede muhakkak değildir³². Ancak kesinlikle bilinen şey, daha sonraki yıllarda da padişahın özel tabibi ile Venedikteki mahremeleri (=Vertrauten) arasındaki münasebetin kesilmemesidir.

Venedik hükümeti, gerek Venedik'in, gerek bütün hristiyanlık âleminin en dehşetli düşmanı olan II. Mehmed'in, katledilmek suretiyle, ortadan kaldırılması imkânını 1456 dan beri gözden ırak tutmamakta idi³³? 1456 ile 1479 yılları arasında bu maksatla bir düzine kadar plân kurulmuş³⁴. On kişiler meclisinin en cür'etli simalarıyla maceraperestleri de bu

30 **Josef von Karabacek**, Not 28 deki eseri, S. 18.

x) Textin bu kısmında 4 satırlık latince bir yazı bulunmaktadırki Not 3 ile gösterilen bu yazının J. v. **Karabacek**'in eserinden alındığını bildirmektedir.

31 Gerek **Truheika**'nın, gerek **Karabacek**'in bu ifadeye göre - **Mahmud paşanın** mektup tarihini 1467 olarak kabul etmeleri, 1466 olmadığını iddia eylemelerinin sebebi anlaşılamıyor.

32 J. v. **Karabacek**, adı geçen eseri, S. 18. Bu tıbbi üç eseri **Ragusa**'lılar vermiş bulunuyorlardı. Ancak **Jacopo** ustanın aynı tarihlerde birçok defalar Venedik'e müracaat ederek oradaki müşavirlerin yardımı ile tıbbi eserleri elde etmeğe çalıştığı da muhakkaktır. 25. 7. 1466 tarihli bir kararda (Bk. **Monumenta Historiae Hungarica**, IV, Abtg. 4, Bd. (Budapest 1878) de aynen şöyle yazılmaktadır: (burada 2 satır latince ibare vardır), **Mahmud paşaya** gönderilmiş olması, gereken iki kişiden biri Giritli yahudi David, diğeri İstanbul'da sabık Baiyoz'un bir memurudur.

33 O tarihte Sulh (barış) arzusu Venedikte herkesin zihninde hâkim olmuştu. **Che-rardo de Collis** 3.V.1471 de Venedik'ten Milano'ya (Bk. **Mon. Hung. Hist.**, IV, Abtg. 2, Bd. (1877), 215), herkes barış istemekte, ümit etmekte diye yazmıştır. Daima gerçeği bildiren bu mektup sahibi, birkaç hafta sonra da (5.7.1471) şöyle demektedir: Venedik hükümeti o derece barış istemekte ki, paradan başka birşey kaybetmemek şartıyla her şeye razı olacaktır. ibid, S. 223).

34 Bk. **Lansky**'in textinde bildirilen eserinin 818 ci sayfası. **Lansky** bu arada yalnız 1463, 1464, 1477 yıllarına ait belgeleri vermekte, bunların da Arnavut Berberinin su-i kasd teşebbüsü (S. 24 f.) yahut usta Valco (Vlaco)nın teşebbüsü gibi olaylar bir kısmını almış bulunmaktadır.

plânları gerçekleştirmeğe talip olmuştu. **Trau** (**Trogir**) li bir denizci, bir şartroz târik-i dünyası (=Kartalusermönch) ile Francesco Baroncello adında Floransalı bir asilzade, Krokau'lı bir lehli, Katalonyalı bir kimse, arnavut bir berber, nihayet Gaeta'lı usta **Jacopo**, bunlar arasındadır. Vladimir Lamansky, Venedik'in devlet sırları, Venedik hükümetinin yunanlılar, slavlar ve Bâb-ı âli ile XV inci yüzyılın sonunda ve XVI ncı yüzyıldaki münasebetlerini aydınlatmağa yarayan belgeler, notlar, etütler -St.-Peters-bourg 1884, Zapiski istoriko-filologičeskago fakulteta imperat. S. peterbgs-kago universiteta, cast XII adlı heyecan verici eserinde, Venediklilerin bu teşebbüsleriyle ilgili olmak üzere devlet arşivinde bulunan bazı evrakın metnini vermektedir, ³⁵ Yalnız en ilginç, belki de en önemli olan durumları şaşılacak şekilde, gözden kaçırmıştır. Padişahı kendi özel tabibinin yardımı ile ortadan kaldırmaya dair, ilk defa burada, tarafımızdan bildirilen teşebbüs de buna eklenmelidir.

On kişiler meclisi 13 Şubat 1471 de (Venedik tarihile 1470) de, Roma'daki Venedik elçisine yolladığı bir yazıda, Floransadan kaçmış bir siyasi mülteci olması muhtemel³⁶ Francesco Baroncello adlı bir asilzadenin teklifini bildirmektedir. Bu kimse, padişahın donanmasını yakmağa hazır olduğunu bildirmişti. Bunun için de mütevazı bir miktar tutan 400 duka, banka teminatı ile iktifa etmekte olup bu teklifi yaptıktan az sonra, Floransalı zâdegan sınıfından parlak bir isim taşıyan Lando degli Albizzi'nin teklifi gelmişti. Bu kimse de bir yabancı olarak Türkiyede oturmakta, ve **Gaeta**'lı **Jacopo** usta ile münasebet kurarak bunun tarafından **Mantua** ile **Ferrera dukasına** (=Herzog) ait elçinin evine gizlice gönderilmiş Lagunenstadt'da oturmakta bulunmuştur. Buradan da on kişiler meclisi ile münasebet kurmuş idi. Meclis ilk defa 5.X.1471 tarihli oturumunda bu konu ile ilgilenmiş, oy birliği ile onaylanan bazı ihtiyat tedbirleri almıştı³⁷.

35 Bk. **Armand Baschet**, **Les Archives de Venise, Histoire de la Chancellerie secrète** (Paris 1870) yani Venedik Arşivleri gizli evrak dairesi. Özellikle **R. Fulin**, **Errori vecchi e documenti nuovi** (Venedik 1882) yani Eski hatalar, yeni belgeler = **Atti del R. Istituto Veneto di Storia Patria, V. Reihe, 3. Band**) ve **Carl Hopf**, **Venedig, der Rath der Zehn und die Staatsenquisition** = **Raumer's Historisches Jahrbuch** (Leipzig 1865)

36 **Francesco Baroncello**'nun İstanbul'daki **Florensa** konsolosu **Carlo de Baroncelli**'nin (1472-1476) akrabası olduğu muhakkaktır. Keza **Giuliano de'Medici**'nin katili olup İstanbul'a kaçan ve II. Mehmet tarafından **Florensa**'ya teslim edilen **Bernardo Bandini de Baroncelli** ile dahi akrabalıdır. **Floransa Devlet Arşiv dairesince** verilen bir yazıdan anladığımıza göre burada bahis konusu olan kimse Konsolosun öz kardeşi **Francesco B.**, olup her ikisi de **Jacopo**'nun oğlu, **Piero B.**, nin torunudur, **Francesco**'nun karısı dahi **Margherita** adını taşımaktadır. **Tommaso Soderini**'nin kızıdır. Bu iki asilzadenin âkıbetleri hakkında hiçbir bilgiye sahip değiliz.

37 Almanca asıl risalenin 10 cu sayfasının bu kısmında Latince Meclis kararı bulunmakta olup yazar buraya açtığı 1 numaralı notta adı geçen kararın Venedik Devlet Arşiv-

İşbu 5 Ekim 1471 tarihinde On kişiler meclisi Ser Giovanni Mocenico ile Ser Stefano Malipiero'nun başkanlığında toplanarak aşağıdaki kararı kabul etmiştir³⁸.

Başka bir deyimle Ser Dominico Giorgio ile Ser Pietro Malpiero adlı tedbirli kimse, Lando degli Albizzi ismindeki şahısla buluşarak Jacopo ustanın padişahı öldürmek hakkındaki teklifini, ondan öğrenmişlerdi. Jacopo teklifini 1472 Martundan, aynı yılın Mayıs sonuna kadar yerine getirmeği vaadediyordu. Buna karşı kendisine derhal 10.000 duka altını verilmesini ve katil teşebbüsünün başarı ile sonuçlanması üzerine İstanbul'da bırakacağı, yeniden ayrıca tedarike mecbur olacağı menkul mallarına karşılık olarak dahi 25.000 duka istemekte idi. Memleketi olan **Floransa**'yı kendi ailesiyle şehrin yeni dukası **Lorenzo dei Medici** (1469-1492)³⁹ arasındaki eski bozuşma (=münafaret) dolayısıyla terk ederek İstanbul'a kaçmak zorunda kalan **Lando degli Albizzi**'ye, katil teşebbüsünün başarı ile neticelendiği takdirde, yılda 500 duka altını ödenek bağlanacak, başarı haberini bizzat verdiği halde dahi 1000 duka altınlık bir müjde ödülü (=mükâfat) alacaktı. Maksadına erişmesi halinde, **Floransa**'ya dönerek oradaki mülklerine tekrar yerleşmesi hususunda Venedik hükümetinin, **Floransa**'da iktidarı elinde tutanlara iltimasta bulunması da emniyet altına alınmıştı.

Ser Pietro Piriuli'nin başkanlığı altında hazırlanan ek kararı aşağıda bildireceğimiz daha sonraki karar dolayısıyla, burada söz konusu etmiyoruz⁴⁰.

Yukarıdaki tarihten iki gün sonra, 7.X.1471 de **On kişiler meclisi**, Türkiye mes'esi denilen bu konuyu **Ser Giovanni Macenico** ile **Ser Stefano Malipiero**, **Ser Pietro Piriuli**'nin başkanlığı altında tekrar müzakere etti. Meclis defterine geçirilen kayıt metni aşağıdadır⁴¹.

vinin **On kişiler meclisine** ait kısımdan alındığını bildirmekte, bu hususta Arşiv daire-sinin kendisine gösterdiği yardıma teşekkür eylemektedir. Gene yazarın bildirdiğine göre **Venedik Arşiv** dairesinden bu evrakın suretlerini, uzun, zahmetli yazışmalardan sonra elde edildiğini, ikinci cihan savaşının bitmesinden itibaren aradan beş yıl geçmesine rağmen Alman bilim adamlarının yabancı ülkelere gezi yapmaları mümkün olmamaktadır.

38 Almanca aslının 11 ci sayfasına raslayan bu kısımda keza **Venedik Devlet Arşiv-lerinden** alınmış kararın Latincesi bulunmaktadır.

39 **Medici**'ler yükselinceye kadar **Albizzi**'lerle **Alberti**'ler birlikte şehrin beyleri haysiyetiyle **Floransada** kudret, servet sahibi idiler. 1469 da **Lorenzo de Medici** iktidara gelince, rakip hanedan mensupları, **Floransa**'yı terk edip başka memleketlere sığınmış gözükmektedir. İstanbul dahi, o zamanlar, sevilen bir yer halinde gözükmektedir. **Floransa Devlet Arşiv Dairesinin** verdiği bilgiye göre, **Lando**, **Giosafat**'ın oğlu, **Mariano**'nun torunu ve **Lando Albizzi**'nin torununun oğlu olup 1.8.1439 da doğmuştur. Hayatının daha sonraki safhaları belli değildir. Niccolo Masi'nin kızı olan karısı Oretta 6.1.1536 da ölmüştür. **Litta** tarafından hürriyet aşkı ve **Medici** diktatörlüğünün düşmanı diye anılan Lando A. nun Luca tarafından **Piero** il **Gottose** (1466) iştirak etmiş olması ihtimali vardır.

40 Bu karar, on kişiler meclisi Arşivinin 139 cu yaprağıdır.

41 Textin 1 sayfasına tesadüf eden bu kısımda adı geçen kaydın latincesi bulunmaktadır.

7.10.1471 de alınan karardan anlaşıldığı üzere **Lando degli Albizzi**, 14 (cumartesi) yahut 16 (pazartesi) Eylül 1471 de kendinden bir Türk halısının gasp olunduğu bahanesiyle halının iadesini, bu hususta suçlu kaptanın cezalandırılmasını Ravenna beyinin yardımıyla temin edebilmek için karaya çıkmıştı. 6 Ekim pazar günü **Jacopo usta**'nın habercisi, **On kişiler meclisi**'nin gönderdiği iki mutemed şahısla yeniden buluşarak konuşmuş olup, bu müzakerelerin konusu celse (=oturum) tutanağına (=zaptına) aksettirilmiş (=yazılmıştır). Buna göre Venedik hükümeti, tabi-be, teşebbüsünün başarı ile neticelenmesi halinde vaad edilen parayı vermeği, bu meblâğın bir ay içinde ödenmesi halinde, 6 ay içerisinde 200.000 altın sikke vermeği taahhüt ediyordu. **Gaeta**'lı **Jacopo** ile sülâlesine Venedik yurttaşlığı hakkı verilmesi, kendilerinin bütün vergilerden başışıklı (=muaf) tutulması da düşünülmüş idi. **Lando degli Albizzi**'ye de yeniden mükâfat (=ödül) verileceği gibi **Floransa**'daki vatandaşlık hakkının tekrar elde edilebilmesi için her türlü yardım vaadediliyordu. Tabibin aracısına, padişahın ölüm haberini Venediğe getirir getirmez, 1000 duka altını verileceği gibi, kendine **Venedik** yurttaşlarının bütün hakları da tanınacaktı. Bundan maada bütün bu işler **kardinal Bessarion**'a (**Cardinalis Nicenus**) (ölümü 18.11.1472) yazı ile bildirilmiş, **Lando degli Albizzi** hakkında aracılık yapması rica edilmişti. **Lando**'nun İstanbul'a geri dönmesi için de gerek **Korfo**'daki **Venedik naibi** (=Statthalter-Provveditore), gerek baş kaptan (=General kapitean) vasıtasıyla icap eden teminat ile taahhüt verilmişti. Gerek **Jacopo ustaya**, gerek onun tarafından gönderilen **L. degli Albizzi**'ye **Doge Kristoforo Moro** (ölümü 10.XI. 1471) tarafından yazılıp mühürlenlen açık mektuplar verilecekti. Bu mektupların metinleri de saklı olup **Jacopo usta** aracısına ait belge (=Urkunde)⁴² şöyledir.

Dört hafta sonra ölen **Doge Cristoforo Moro**'nun vazife hayatına ait son evraktan birini teşkil eden bu belge (urkunde), hiç olmazsa **Lando degli Albizzi** hakkında bugüne kadar takip edilmesi mümkün olan son izi teşkil etmektedir. İstanbul'a varıp varmadığını, yahut II nci Mehmed'in Almanya'ya kadar yolladığı casuslar⁴³ tarafından tuzağa düşürülüp düşürülmediğini tesbite imkân yoktur. Jacopo ustanın bundan sonra da hayatta kalması, padişahın teveccühünü muhafaza etmesi, **Venedik** hükümeti ile kararlaştırdığı işi, fi'li (Absicht'i) hiçbir zaman tatbik

42 Bk. A. S. V., Cons.x, Reg. Misti, 17, Bl. 140 r.

43 Almanca aslın sayfasında başlıyan bu belge, öncekiler gibi latince olup **Venedik Arşivinde On kişiler Meclisine** ait kısmın 1401 numaralı yaprağında alındığı aynı sahife altındaki 38 numaralı haşiyesinde bildirilmektedir. Bu belgede **Jacopo**'dan "**medecine doktor magister**" diye bahsedilmesi dolayısıyla Yazar, aynı sahifenin altına açtığı ikinci haşiyede Jacopo'nun Tıp öğrenimi ile doktora yapmış bir **hekim** olduğunun bundan anlaşıldığını, zira tahsil görmeksizin tababet sanatında maharet kazanan hekimlere sadece **Magister** yahut **Maestro** denildiği bildirilmektedir. Bk. H. Haeser, *Lehrbuch der Geschichte der Medizin*, I (Jena 1875), 837, keza H. Friedenwald, a. a. O., I, 226.

alanına (sahasına) koymadığını göstermektedir. Padişahın sarayına girmesine hiçbir engel olmadığı halde plânını gerçekleştirilmekten niçin vaz geçtiği anlaşılamamaktadır. O yıllarda II. Mehmed, İstanbul'daki sarayında uzun müddet kalmıştır. Fatih Câmî 1471 de tamamlanmış, ibadete açılmış, bundan bir yıl sonra da çinili köşk ikmâl edilmişti. Yazın, payitahtta veba (pest) ⁴⁴ hüküm sürmüştü, bütün saray Balkan dağları üzerinde daimî bir kaçış halinde yaşamıştır. Fakat kışın, başta padişah olmak üzere tekrar saraya dönmüş bulunuyorlardı ⁴⁵. Yabancıların bilhassa padişahın yıllardan beri harb halinde bulunduğu Venedik'in ⁴⁶ suikast teşebbüslerine karşı özellikle tedbir alınmıştı. 1472 de Gelibolu tersanesini yakmak isterken yakalanıp öldürülen Sicilyalı Antonello'nun âkıbeti bu hususta bize kadar intikal eden birkaç olaydan birini teşkil eder ⁴⁷ Jacopo usta hakkında ise ancak 1473 yılında tekrar bilgi (malûmat) almaktayız. Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan beye karşı açılan seferde II. Mehmed'in karargâhındaki yakın maiyeti arasında bulunan Gianmaria Angiolello, padişahın sevgili oğlu şehzade Mustafa'nın 1473 aralık ayındaki acıklı ölümünü yazmıştır ⁴⁸ G. M. Angi-

⁴⁴ II. Mehmed'in casusları, Almanya içlerine kadar gönderildiğini, bunlar hakkında çağdaş kitap vesairede bilgi verilmektedir, meselâ Regensburger Reichstag (1471) müzakerelerinde bundan bahsedildiği gibi Bk. Ludw. Frhr. v. Pastor, Geschichte der Papste, II 10-12 (Freiburg 1928), 438 kez F. Friebsch, Politische Korrespondenz der Kurfürsten Albrecht Achilles II (Leipzig 1897), 665 = Publikationen aus den Kgl. Preuss. Staatsarchiven, LXVII. 1478-80 yıllarında Bavyerada bulunan türk casusları (türkische Späher) hakkında dahi N. Iorga, Notes et extraits pour servir à l'histoire des Croisades au XVe siècle, V (Bucarest 1915), 25 f. Sackrau, = Sachrang bei Aschau.

⁴⁵ Bk. N. Iorga, GOR, II, 209.

⁴⁶ 1472 yılında II. Mehmed'in İstanbul'da kaldığını tesbit eden eser, Bk. F. v. Krae-
litz, Osmanische Urkunden in türkischer Sprache (Wien 1922 = Sitzungsbericht der Ak. der Wiss. in Wien, 197, Bd., 3. Abhdg.) 57-60 (Urkunden vom Dez. 1472 und Jaenner 1473.) Not. Türk dostu olan Prof. Dr. Phil. Kraelitz, 1932 yılında henüz 55 yaşında iken Viyanada gözlerini hayata kapadığı vakit Muallim M. Cevdet, İstanbul'da yayımlanan Cumhuriyet gazetesinin 14.3.32.günkü sayısında pek içli bir makale yazarak bu değerli Avusturyalı bilgini Türk kamu oyuna tanıtmış, ilim alanına çıkardığı kitapların adlarını bildirmişti. M. Cevdet, kendisi de daha 53 yaşında iken aralık ayının başlarında 1935 senesinde ölmüştü. Her iki bilginin adlarını hayırla, minnetle analım. Uzluk.

⁴⁷ yani 1463 Nisanından beri.

⁴⁸ Bk. İtalya Tarih Arşivi, VII, (1843) de Domenico Malpiero Vakayî'namesi "Archivio Storico italiano", S. 85 f. Sicilyalı şahıs, o tarihte Amiral, daha sonra Venedik Doge (Doj) u olan Piero Mocenigo'nun bilgisi altında, bir kaç yardımcısı ile birlikte 1472 de Gelibolu tersanesini havaya uçurmak istemişti. Fakat barutun ıslanması dolayısıyla bu maksadına kısmen erişebilmiş fi'lîn mütecasirleri uzun müddet gizlendikten sonra yakalanmışlardı. II. Mehmed'in huzurunda yapılan sorguda Antonello, suçunu ap açık itiraf etmiştir. "Sözlerine ilâve olarak bütün insanların ona karşı zarar işlemekle iyi edeceklerini, çünkü kendisinin, dünyanın Ta'umu olduğunu, bütün komşu devletlerin, beylerinin sebepsiz mallarını mülklerini gasp ettiğini, kimseye karşı - ahde vefa etmediğini - İsâ'nın

olello şehzadeye refakat etmiş olup ölümünü gözleriyle görmüştür. O sırada, çoktan beri İstanbul'a dönmüş bulunan padişah, oğlunun ağır bir hastalığa yakalandığını haber alınca, özel tabibi Gaeta'lı Jacopo ustayı acele, şehzadenin hasta döşeginin baş ucuna göndermiş ise de hekim yetiştigi vakit şehzade Mustafa ölmüş bulunuyordu ⁴⁹ *.

1474 yılında Jacopo usta hakkında elimizde mevcut tek bilgi Dom. Malipiero vakayî-nâmesindeki bir havadis olup bu dahi Bâb-ı Âli ile sulh müzakeresi (=barış andlaşması görüşmesi) için Venedikten İstanbul'a gidecek olan Girolamo Giorgi (Geronimo Zorzi) nin yüce padişahın özel tabibine 5000 duka altınına kadar ikram yapmak ⁵⁰ üzere emir almış bulunmasıdır. Bu rüşvetin (peşkeşin) yüksekliğine bakılacak olursa, Venedik'in Jacopo ustaya, Padişah katında (=yanında) ne derece bir tesire sahip olduğu hakkındaki inancı anlatır.

On kişiler meclisinin tutanakları (zabıtları) değerli, önemli kayıtlarıyla, imdadımıza yetişmemiş olsa idi ⁵¹ ertesi yıllarda Maestro Jacopo'nun neler yaptığına dair bilgi edinmekte güçlük çekecek idik. Burada 1477 yaz mevsimi olaylarından bahsetmek istiyoruz. Bunlar bir dereceye kadar tirajedikomik bir nitelik (vasıf) taşımaktan geri kalmamaktadır.

Pieve'li ⁵² Salomon adında Venedikli bir banker yahudi, "Venedik hükümeti ile bütün hristiyanlık âlemine" büyük bir hizmet

adını yer yüzünden kaldırımağa çalıştığını, işte bu sebeplerden dolayı, işlemek istediği işi yapmayı zihnine koyduğunu büyük bir şiddetle söyledi. Türk Padişahı, onun sözlerini derin bir hayranlıkla, sabırla dinledikten sonra, onunla arkadaşlarının kafalarının kesilmesini buyurdu. Yangın on gün sürdü. Sebep olduğu zarar 100.000 duka kadar tahmin edilmektedir.

⁴⁹ Bk. Donado da lezze, Türkiye Tarihi (Historia Turchesca) yayımlıyan I. Ursu, (Bucarest 1919), 64, 66.

⁵⁰ İbid. S. 66: Gaeta'lı tabip Jacopo usta dahi geldi, onu hayatta bulmamakla hayli eseflendi.

* Fatih'in bu çok değerli oğlu, Koonya valisi Şehzade Mustafa, Niğdenin yakınındaki — o zamanlar Bor pazarı denilen yerde— Selçuklulardan kalan büyük Hamama girmiş, fakat orada fenalaşarak dışarı çıkarılıp Sayeban (= gölgelik) tabir edilen yere konulmuş yatağına girince ansızın ölmüştü. Hâlâ metruk halde ayakta duran büyük Selçuklu hamamına girmesi, belki yakalandığı Malaria Tropika neticesi duyduğu rahatsızlığı hafifletmek içindi. Sıcak, soğuk su, ona şok etkisi yapmış, genç şehzade böylelikle ölmüştür. Hoca Sadeddin, Tac üt-Tevarih'te C. I., S. 551 de şehzadenin rahatsızlığını Böbrek kuluncu (Colique rénale) olarak söyleyorsa da kaynağı bize belirsizdir. Ölüm yeri olarak Boz Pazarıcı diyor da Re harfinin üzerine nokta gelmekle boz olmuş, gerçeği Bor (بور) olacak. Hammer dahi Ata bey tercemesi tarihinde C. III. S. 137 de Boz diye tekrarlaması yanlışır. Hâlâ dilimizdeki:

Geçti Bor'un pazarı
Sür eşeğini Niğde'ye

Atasözü bu mevkî'i anlatır. Şimdi Niğdeye bağlı bir kaza merkezidir. Uzluk.

⁵¹ Bk. Dom. Malipiero, adı geçen eser, S. 107:Ulu kişinin tabibine 5000 dukaya kadar hediye etmekte serbesttir.

⁵² Bk. Venedik Devlet Arşivi 19 r numaralı yaprak. Bu kısa kayıt hakkında Lamansky etraflı izahat vermektedir.

ifa etmek maksadiyle, masrafı kendi tarafından ödenmek üzere II. Mehmed'i öldürtmeği tasarlamıştı. Bu maksatla **Valco** yahut **Vlaco** adlı bir **yahudi tabibi kiralamış** bulunuyordu. Bu tabip İstanbul'a gitmiş, seyahatinin neticelerini bildirmek üzere **Venedik'e** dönmüştü. Ancak o zaman kendine para vermiş olan **Salomon'u** hayatta bulamayınca, onun oğulları **Salomonzino** ile dört kardeşine müracaat etti. Bunlar ise babalarının tasavvurlarından haberleri olmadığından ancak ölü **Salomon'un** hesap defterine bakarak **Valco** ustanın doğru söylediğine kanaat getirdiler. **Salomonzino**, babadan kalma plânı kabul ederek, hükümete müracaatla, **Venedikten** hiçbir harcama yapılmaksızın (sadece kendi hesabına, saygı değer devletçe on para bile masraf edilmeksizin) padişahı, hekim eliyle, içirilecek bir **frenk çorbasile**, (*den Grossherrn durch den Arzt vergiften, ihm gleichsam "ein welches Süpplein" geben zu lassen — a suoe proprie spexe senza che questa Illustrissima Signoria non abii spexe uno pizolo*) zehirlemeği teklif etti. Bununla beraber katil teşebbüsünün başarı ile neticelenmesi halinde biraz da karışıklık istemiyor değildi. Bunları şöyle özetlemek mümkündür: **Salomonzino** ile dört kardeşi beş banka işletecekler, bunlardan hiçbir vergi alınmayacaktı. Keza beş kardeşe Venedik'e tâbi yerlerde 25.000 dukaya kadar bina ve emlak almak hakkı verilecek, bunlardan da hiçbir vergi istenmiyecekti. Bundan maada beş kardeş ile onlardan gelecek soya (haleflerine) **Venedik** topraklarında her **Venedikli** asilzade (**Zentillomo**) derecesinde ticaret yapmak hakkı tanınacaktı. Nihayet kendileriyle **Vlaco** ustaya her yıl 2000 duka verilmesini, bunun vârislerine de ödemeye devam edilmesini istemekte idiler. Bütün bu dilek, bu imtiyazların **On kişiler meclisi** tutanaklarında (zabıtnamelerinde) tesbiti gerekiyordu. Bu dikkate şâyanı evraktan anlaşıldığı üzere bu isteklere daha birkaç şart da eklenmişti. Yine bu kayıtlardan anlaşıldığına göre **Vlaco usta** bir süre **İstanbul'da** oturmuş, padişahın sarayına girmeğe muvaffak olmuştu. O tarihlerde II. Mehmed, her zamankinden ziyade tabip yardımına muhtaç bulunmakta idi. Hattâ 1475 de ölümcül hasta olduğu haber alınmıştı⁵³. **Milâno dukasının**, **Napoli kralı I nci Ferdinand** katındaki elçisi **Francesco Maletta**, 23.VI.1475 de **Napoli'den** bildirdiğine göre kral, kendisine II. Mehmed'in bizzat **ulah'lar** üstüne sefer açmak istediğini, fakat şiddetli bir hastalığa yakalanması dolayısıyla buna muvaffak olamadığı söylenmiştir⁵⁴. Aynı yazıda bundan başka yine kralın şöyle-

53 Burada hangi **Pieve'nin** söz konusu olduğu anlaşılmamaktadır. Bu addaki yerler çoktur; belki de **Pieve di Sacco** bahis mevzuudur.

54 O tarihlerde Padişah, hayatının sonuna doğru ansızın zayıflama ile neticelenen marazı şişmanlıkla birlikte bilhassa şiddetli bir **nilkris**'den muztarip gözükmektedir. **Milano** elçisi **Francesco Maletta** 23.6.1475 de **Napoli'den** (**Milano Dukasına**) yazdığına göre **Napoli** sarayındaki **Venedik** elçisi **Trogir (Trau)** tacirlerinden ayın 13 ünde iki **Venedik** gemisinden birinde **Uzun Hasan'ın** diğerinde (**Türk Hükümdarının oğlunun**)

diklerine göre, şiddetle hastalanan **II. Mehmed'in** kendini **İstanbul'a** naklettirdiğini, padişahın kendini sarayının bir penceresi önüne taşıtarak halka gözüktüğü bildirilmektedir⁵⁵. Ertesi yıl **II. Mehmed**, mart sonunda **Moldavya** hükümdarı büyük **Stefan'a** karşı sefer açmak üzere **İstanbul'dan** hareket etmiş, ancak kışın **Sırbistan** topraklarından geçerek sarayına dönmüştür. (5 Ramazan 881-22.12.1477)⁵⁶. Sonra sefere çıkmayıp **Edirne** yahut **İstanbul'daki** sarayında oturmuştur. O vakit tekrar hastalanan padişahı görmek, şifasına çalışmak üzere **Valco** ustanın eline bir fırsat geçmiş gözükmektedir. **Valco, Jacopo usta** ile tanışarak bu hastalık hakkında konsültasyon yapmış, özel tabibe verdiği iki çeşit ilaçla, bir hafta içinde, hastalığı o derece azaltılmıştır ki tababetindeki ehliyetinden sevinç duyan **II. Mehmed, Valco'yu** muhakkak surette sarayında tutmak istemiş, kendine 5000 akçe ihsan etmiş, çoluk çocuğunu alıp mümkün olduğu kadar çabuk **İstanbul'a** dönmesi için vaad almıştı. **Valco** giderken, rehin olarak **bir kardeşini Jacopo ustaya** bırakacaktı. **Valco, Venedik'e** haber vermeğe döndüğü zaman durum bu halde idi. Kendisi, Türk padişahını 28 ay içerisinde öldürmeği taahhüt etmekte idi.

Salomonzino'nun teklifi, **On kişiler meclisinde** oya konduğu zaman sonuç:

(Olumlu) Müsbet	10
(Olumsuz) Menfi	3
Çekimser	3

Oy birliği ile verilen bir karar şeklinde ortaya çıkmamıştı. Bununla beraber, üyelerden çoğu teklifi, pek yüksek bulmamakta, kabule şayan ad etmekte idi. Bundan ötürü 9.7.1477 de **Salomonzino** ile kardeşlerinin bütün isteklerinin, şayet padişahın **Valco** usta tarafından öldürüldüğü gerçekleşirse, vermeği kararlaştırdılar⁵⁷. Meclis kararının **Lamansky**

Venedik'e gönderdikleri elçilerin bulunduğunu haber almıştır. Padişahın oğlu, babasının ölmüş olmasından şüphelenerek, sulh yapılması ricasında bulunmaktadır. **Uzun Hasan'ın** elçisi ise **Venedik** hükümetini **Osmanlılarla** hiçbir barış yapılmamasını teşvik etmek niyetindedir. Zira Türk hükümdarı düşkünlük halinde bulunmakla **Venedik** hükümeti, padişahın ölümüne dair şayialar gerçeğe çıkarsa daha kârlı çıkacağı da aşikârdır... ilah. Bu yazıdan daha fazla birşey anlaşılmaya bile o tarihte **II. Mehmed'in** ölümü söylentisinin yaygın bir halde olduğu meydana çıkmaktadır. Bk. **Monumenta Hungarie Histor**, IV. kısım II. Cilt, Budapest, 1877, S. 267. Esasen bundan birkaç gün evvel de (14.6.1475) **Korfo'dan** gelen bir habere göre **İstanbul'da** büyük bir **Taun = Veba (pest)** çıkmıştı. Türk hükümdarı **Edirne'de** bulunmakta olup **Nikris (goutte)** çekmekte idi. Aynı eser, kısım 4, Cilt 2 (1877) s. 265. İşin garibi aynı yılda **II. Mehmed'in** sağlık durumunu, bu söylenenlerin tamamıyla aksi şekilde bildiren bir belgenin de elimizde bulunmasıdır: **Volterra meclisi kâtibi Sarazana'lı Antonio İvani**, 24.6.1475 de, serbest **Floransa** şehri sekreteri **Bartol. Sicala** şöyle yazmaktadır: (Bu yazı Latince'dir)

55 Bk. **Monumenta Historiae Hungarica**, kısım 4, Cilt 2 Budapest, s. 266 f.

56 Bk. ibid, kısım 4, Cilt 2, S. 267.

57 Bk. **İ. Ursu, Ştefan cel Mare şi Turcii** (Bucarest 1914), 70 ff. Aynı yazarın, **Ştefan cel Mare Domn al Moldovei** (Bucarest 1925), 109 ff.

tarafından⁵⁸ yayımlandığı sırada **Salomonzino**'nun isteği ile **Valco ustanın** faaliyeti hakkında verdiği malûmat, şimdiye kadar meçhul kalmıştı. Belgenin metni şöyledir⁵⁹:

Yüce devletin "**Venedik hükümetinin**" kölesi, hizmetçisi **Pieve**'li bankacı yahudi **Salomon**'un oğlu **Salomonzino** ile dört kardeşi, yüksek **on kişiler meclisi** tutanaklarında görüldüğü üzere-babası **Salomon**'un hükümete, bütün hristiyanlık âlemine büyük bir hizmet ifa etmesi için **Türk büyüğünü** öldürtmeğe karar verdiğini, bu amacı elde etmek için masrafını kendi görerek- **Valco usta** adlı bir yahudi hekimini padişahın kapısına gönderdiğini bildirmektedirler. Bu hekim Venedik'e dönüşünde adı geçen **Salomon** ölmüş olmakla onun oğlu **Salomonzino**'ya müracaat etmiş, o dahi babasının defterlerini inceliyerek **Valco**'nun doğru söylediğini anlamıştır. Ulu devlete, babasından az hizmet etmek istemiyen **Salomonzino**, mezkur yahudi hekim **Valco ustadan** şunları öğrenmiş bulunmaktadır: **Valco usta**, **Türk padişahının tabibi Jacopo usta** ile padişahın hastalığı hakkında konsültasyonda (müşaverede) bulunmuş, hastalıkla mücadelede çok başarı elde ederek adı söylenen **Jacopo usta** vasıtasıyla tatbik ettirdiği iki ilâç sayesinde hastalığını 8 gün içinde önemli derecede hafifletmiştir. Bunun üzerine Türk hükümdarı, Jacopo ustaya, Valco ustanın çocukluğunu İstanbul'a getirmek şartıyla memleketine dönmelerini temin etmekteğini, bunun için de Valco'nun giderken kardeşini Jacopo'ya rehin bırakmasını emretti. Çabuk gidip gelmesi için kendine 5000 akçe verdirdi. Salomonzino adı geçen Valco ustayı tetkik ederek cesaretli, zeki olduğunu anlamak, kendi de babası gibi yüce devletin kölesi, hizmetkârı olmak dolayısıyla, yüce devleti hiçbir masrafa sokmaksızın kendi hesabına **Valco ustayı** âilesini pek de az olımyan bir masrafla İstanbul'a göndermeyi taahhüt ediyordu. **Valcho usta**, 28 aylık bir süre içinde, Türk padişahını öldürmeyi vaad etmişti. Böyle birşey, şanlı devlete, bütün hristiyanlık âlemine büyük bir şeref verecek, bu şeref kendinden ziyade yüce devlete ait olacaktı. Ancak bu iş, para ile ödenmesi mümkün olmayan bir hayat tehlikesi arz ettiğinden maada, birçok masrafa da sebep olmakla kendisi şu isteklerde bulunmakta idi⁶⁰:

28 aylık süre, **Valco** yahut **Valco usta**, II.Mehmed'i, âhirete göndermeksizin geçti. **Valco**'nun âkıbeti belli değilse de, 1477 martında padişahı kendi eliyle öldürmeyi taahhüt eden Paul (Paolo) isimli **arnavut berber** hakkında daha fazla bilgi vardır. Berber bu hizmetine karşılık çocuklarıyla vârislerine hayat kaydı şartıyla yılda 500 **duka** altını verilmesini, kızlarının her birine de düğün hediyesi olarak 500 er duka altını verilmesini, iste-

58 İstanbul'a avdetin böyle kesin bir tarihle bildirilmesi **Johs. Leunclavius, Historiae Musulmanae Turcorum (Francforti 1591)**, Bl. 591, 41 ff.

59 Bk. C. Truhelka, a. a. O., 46 und 47.

60 Bk. A. S. V. "**Venedik Devlet Arşivleri**" 19, Bl. 19 v und V. **Lamansky**, a. a. O., 25

mişti⁶¹. 14.VII.1478 de **On kişiler meclisi** "**Türkü öldürmeğe gönderilen**" **berber, kazığa çakıldığı için**⁶² oğullarına, kızlarına 10 yaşına basıncaya kadar, **tuz gümrüğünden ayda ikişer duka altını** verilmesi kararlaştırılmıştır.

Jacopo ustanın bu teşebbüslerde ne gibi bir rol oynadığı, meslektaşının maksadına vâkıf olup olmadığı meçhul kalmaktadır. On kişiler meclisinin müzakere tutanaklarına 9.7.1477 tarihiyle geçen yukarıdaki kayıt, Jacopo usta hakkında -bence bilinen -Batı kaynaklarının sonuncusunu teşkil etmektedir.

Osmanlı kaynakları⁶³ hep bir ağızdan, birbirlerini ana kaynak tuttukları cihetle ağız birliği ederek **Jacopo**'nun İslâm dinini kabul ettiğini, bundan sonra da II. Mehmed tarafından vezir rütbesine yükselterek aynı zamanda paşa yapıldığını iddia etmektedirler. Bu iddia doğru ise böyle bir yükselişin, padişahın ömrünün son yıllarında olması lâzım gelmektedir. **Avram Galanti**, **Jacopo**'nun ömrü boyunca **yahudi** kaldığını söyleyerek bu iddiayı kuvvetle yalanlamaktadır⁶⁴. Bu tekzip 1771 yılında torunlarının, dedelerine II. Mehmed tarafından verilen bağışıklık fermanına dayanarak, kendilerinin de belediye vergisinden müstesna tutulmaları için **Haham başıya** müracaat etmeleri keyfiyetine dayanmaktadır. Bunların temennisi yerine getirilmiştir. Burada dayandığı kaynağı bildirmeyi ihmâl eden **A. Galanti**, -**Yakop**, şayet, babasının dinini terk etmiş olsa idi, torunlarının dileğinin, **Haham başı** tarafından desteklenmeyip, dile getirilmeyeceği sonucuna varmaktadır. **Yakob**un yahudi dinini bırakmadığına ikinci delil olarak da **A. Galanti** XV inci yüzyıl sonunda yazılan **Âşık Paşa Zâde** tarihinin⁶⁵ bir yerini tanık olarak göstermek-

61 Bk. V. **Lamansky**, a. a. O., 25.

62 Bk. A. S. V. "**Venedik Devlet Arşivi**", **Cons. z.**, **Parti Miste**, **filza I**. Bl. 175.

* asıl broşürün 20 sahifesi xv ci yüzyıl italyancasıyla yazılmış olmakla belgenin tercemesi yapılmadı.

63 Bk. A. S. V. "**Venedik Devleti Arşivi**" 19, Bl. 2 r keza V L. **Lamansky**, a. a. O., 24 f.

64 **Lamansky** tarafından bildirilmiş olmayan bu kararın (**Venedik devlet Arşivi**) (Reg. 19. Bl. 140 r) text şöyledir: (ibare latince dir.) Bu husus **Venedik Devlet Arşivi** Reg. 19. Bl. 166 v yaprağın 5. XII. 1479 gününe, keza aynı arşivin 177 r numaralı yaprağın 9. 3. 1480 gününe bakıla. Karar, bu tarihlerde yenilenmiştir.

65 Önce **Taşköprizade**'nin **Şaka'ık-ı Numaniye**'sinde, daha sonra **Mustafa Âli**'nin **Künh ül-abbâr** adlı tarihinde bulunmakta olup **J. v Hammer**, **GOR**, II. 247. den almaktayız. Bahsi geçen kayıtlar, şimdiye kadar basılmamıştır. **Atâ beyin Hammer tercemesinde** kitap xviii, s. 239 da bulunabilir. **Atâ bey** tercemesinden: İkinci Mehmed'in saltanatı devrine parlaklık veren bilginler defterinin son yedi ismi tabiblerdir.

Bunlardan	4	İrank
	3	Türk
	1	Arap
	1	Yahudi idi

tedir. Bunun metnini (suretini) burada vermekliğimiz gerekmektedir. **Âşık Paşa Zâde** tarihindeki metin, İstanbul, **Leipzig** baskısı olduğuna göre oldukça farklıdır. **Âşık Paşa Zâde tarihi** Âli beyin İstanbul baskısı 1914 (1332), s. 190-191, **Leipzig** basması 1929 **Giese** tarafından yayımlanmıştır, s 198 dir ⁶⁶.

İstanbul basmasında "metin de türkçe"

Âsar-ı Hekim Yakop. Cemi vilâyet-i Osmanda işidilmedik ve görülmedik bid'atları ol gösterdi. Hem zaman-ı evvelde yahudiler taifesine padişahın mesalihin vermezlerdi. Kim bular, müfsit taifedir derlerdi. Hekim Yakop vezir oldu, ne kadar yahudinin aç, devletsizi varsa padişahın işine karıştılar ve hem âmiller * ol gelmeyince asılmadılar.

Leipzig basmasında "metin de türkçe"

Âsar-ı Hekim Yakop: Cemi vilâyet-i Osmanda işidilmedük ve görülmedük bid'atları ol ihdas ettürdü. Hem anın zamanına değin padişahın işlerin yahudiler taifesine hiç vermezler idi. Zira kim bunlar müfsitlerdir, derler idi. Çünküm bu hekim Yakop kim hemân vezir oldu, ne kadar kim aç yahudi var ise padişahın işlerine karıştılar— Hekim Yakop sebebile, Lâtife: Hekim Yakop bir gün cüma mescidine varmış, İstanbul yahudileri gayet melûl olmuşlar.

Almancaya aşağı yukarı tercümesi şöyledir:

"**Hekim Yakob'un yaptıkları**: Bütün Osmanlı imparatorluğunda işitilmedik, görülmedik yenilikleri o ortaya koymuştur. Onun zamanına değin padişahın işlerine, yahudiler karıştırılmazdı. Çünkü bunların hilekâr olduğu söylenirdi. **Hekim Yakop** (**Leipzig** basmasında "**hemen**" kelimesi de vardır) **vezir** olunca ne kadar aç gözlü yahudi varsa onun yüzünden, padişahın işlerine karıştılar. **Lâtife**, bir gün **Hekim Yakob'un** cum'a namazına gitmesi üzerine, İstanbul yahudileri çok öfkelenmişler..."

Âşık Paşa Zâde, II. Mehmed'in bütün saltanat devrinde yaşamış ⁶⁷, birçok olayları kendi gözleriyle görmüş olduğundan Jacopo ustanın ihtidası

Bu son söylediğimiz **tabip**, dinini terk etmezden önce defterdarlık mesnedine kadar yükselmiş, müslüman olduktan sonra da vezirlik mertebesine çıkmıştır. Eğer **Karamanlı Mehmed Paşa**, İranlı Lâri'nin (Şaka'ık, Âli) rakıpcesine, rakıbane olan tedbirlerine uymak için padişahı inandırarmış olsaydı, dönme tabibin tecrübe ve ilmi, belki II. Mehmed'in hayat günlerini uzatırdı.

Kezalik İran asıllı olan Kutbeddin, ilk defa olarak her iki cinsten esirlerine sarf ettiği -aylık 2000 akçe maaş ile II. Mehmed in tıp meclisine başkanlık etmiştir. (Şaka'ık, Âli) Şük-rüllâh-ı Şirvânî Kur'an tefsirlerine sair eserleriyle, Atâullâh, matematik bilgisiyle padişahın teveccühüne mazhar olmuşlardır. (bu günün diline çevirdim. Uzluk).

66 A. Galanté, bahsi geçen eseri, S. 8.

* Âmil, İdare memuru, Vali, Mutasarrıf anlamındadır. **Âşık Paşazade Tarihi**. İstanbul, 1914, S. 192, Âli bey'in notu.

67 Bu konuda bak, **Franz Babinger, Die Geschichtschreiber der Osmanen und ihre Werke, Leipzig, 1927, S. 35 f.** keza aynı Yazar'ın **Mitteilungen zur Osmanischen Geschichte, II (Hannover 1926), 315 ff.**

da muhakkak olarak kabul edilebilir. II. Mehmed'in ziyadesiyle teveccüh gösterdiği İstanbul ⁶⁸ yahudileri hakkındaki dostça olmayan mütalâalarını da kısmış olağıdır. Hiç olmazsa **Leipzig** nüshasında bulunan **Lâtife, Jacopo'nun** ömrü boyunca babalarının inancına bağlı kaldığını, bütün diğer Osmanlı tarihçilerinin bildirdiklerinden daha kesin olarak göstermektedir. Kendisini yahudi olarak vezir pâyesine yükselttiği, böylece **paşa** unvanını kazandığı şüphesizdir. Bu taltifte **Jacopo ustanın**, efendisi olan padişaha tababet başta olmak üzere birçok alanlarda yaptığı hizmetlerin bir ödülü (mükâfatı) gibi görmek icap eder. **J. v. Hammer**'in "**yahudi, padişahın bütün özel tabiblerinin en maharetlisi idi**" tarzındaki inancının ⁶⁹ doğruluğunda kuşku (şüphe) yoktur. Şayet, **Taşköprizâdenin**, İstanbul'da **Eyüpte** oturan **Amasya'lı Seyyid İbrahim**'den naklederek ⁷⁰ anlattıkları doğru ise, **Jacopo'nun**, Fatih'in ölümü sırasında yanında bulunduğunu kabul etmek lâzımdır. **Taşköprizâdenin** bildirdiği şudur: "Âyan-ı mâdelet ve erkân-ı saadetten nâhic-i menâhic Kâmurâni Mehmed Pâşâ-yı Karamanî vezir oldukça ⁷¹ **Yakop paşanın** kemâl-i takarrubuna hased edip anın makbulü olduğundan ötürü buğz ve adâvet eyledi. İttifâka bu sırada II. Mehmed, hasta olup tabiplere müracaat eyleyecek, hekim Yakop ilâca başlayıp şifa kanunu üzere ilâç etmeğe koyuldu. **Mehmet Paşa** merhum bu hizmete "**Hekim Lâri**"yi gönderip onu, üstün tutunca, Hekim Lâri, **Hekim Yakop'un** ilâçlarını hatalı bulup ilâçların tarzını değiştirdi. Padişahın zâfı gittikçe artıp, şerafeti mizacı, onun ilâcı ile imtizac etmediğini anlaması üzerine yine **Hekim Yakop'u** bu hizmette kullandı. **Yakop**, padişahın hastalığının sebeplerinden, âlâmetlerinden tedavisi kabil olmadığını anlayınca **Lâri'nin** fikrini, tedbirlerini tasvip eyliyerek müdavi aklın tedbirat-ı şifâbahşasına muvafıktır, diye kasden söyledi. Lâkin Allahın hikmeti iktizasınca kuvvetli lâkin kötü hıtlar ölümü mucip olacak kuvvetli maddeler hasebiyle bünyenin mukavemeti azalmış, sağlığı bozulmuş, bedeninin her tarafını-ecelin güçlü pençesi- mağlûp eyledi. Yani padişah öldü ⁷². "II. Mehmed 5 Rebi ül-

68 Her iki Türkçe text'i kolayca karşılaştırmak kabildir. Osmanlı tarihleri (İstanbul 1949), 244.

69 Bk Yukarıdaki yazılara.

70 Bu konuda **H. Graetz, Volkstümliche Geschichte der Juden, III (Leipzig o. J.)**

58 **İsaak Zarfati'nin Yahudilere** gönderdiği "canlı, fazlasile nükteli dili dolayısıyla - bir çok kısmını tercümeye imkân olmayan genelge (**Rundschreiben**) de- **Türkiye'nin** 1454 deki **durumunu cennet** gibi tasvir etmektedir. Bu genelgenin **Paris**'teki aslının, şimdiye kadar, **İbrani** dilinde basıldığına dair bilgi, yoktur.

71 Bk **J. v. Hammer, GOR, II, 147. "Geschichte des Osmanischen Reiches"**

72 Yazar **Babinger**, burada **Taşköprizâdenin, Amasyalı Seyyid İbrahim**'den işittiği hikâyeyi nakli eylediğini söylemekte. **İranlı Hekim Lâri'nin** hal tercümesinin Şaka'ık' da **Hekim Yakub'un** biyografyasından sonra geldiğini işaret eylemektedir.

Biz okurlara önce **Şakayık'ın arabca metnini**, sonra bunun aynen Türkçesini, daha sonra **Mecdi'nin** basılı **Şaka'ık** tercümesindeki yanlış beyanını sunalım **Taşköprüoğlu'nun**

kitaplığındaki yazma nüshası iki tanedir; birisi Enstitünün olup yazılması 1026 (1617) de sona ermiştir. **Fesleğin kadısı Bursalı Pîr Mehmed bin Husrev**'in hattı ile. Diğer 1235 (1819) de yazılmıştır.

ومنهم العالم الفاضل الحكيم العجى اللارى ، ارتحل الى بلاد الروم واتصل بخدمة السلطان محمد خان كان ماهراً في الطب الا انه اخطأ في متابعة رأى الوزير محمد باشا ومطوعة هواه في معالجة السلطان محمد خان كما حكىناه آنفاً وسمعت هذه القصة عن السيد الابراهيم الامامى المتوطن بجوار مزار حضرت ابي ايوب الانصارى روح الله روحه ونور ضريحه (الشقائق النمانية في تراجم احوال مشاهير العثمانيين ، تاريخ استنساخ 1026/1617 ورق 87

Yine onlardan bilgin, fazıl, İranlı hekim **Lâri**, **Bilad-ı Rum** denilen **Osmanlı** ülkesine göç etti. Sultan **Mehmed**'in hizmetine erişti. Tıpta mahareti olmakla **S. Mehmed**'in -nasıl ki hemen yukarıda hikâye ettiğimiz üzere- muâllecesinde, **Vezir Mehmed** paşanın havasına (arzusuna) mutavaat (itaat) etmekle, reyine uymakla hata etti. Netekim bu kıssayı, **Eba Eyyub-ı Ensarı mezarı** yöresinde yurt tutan **Amasyalı Seyyid İbrahim**'den işittim. Tanrı ruhuna rahatlık, kabrine aydınlık ihsan etsin". Yukarıdaki arapçanın -hiç kelime bile atlamadan - tercümesidir. Bir defa da **Edirneli Mecdi**'nin basılmış olan Şaka'ık tercümesindeki ibareyi buraya göçürelim:

"Bilâd-i acemden diyâr-ı **Ruma** irtihâl idüp bum-ı rumun a'zamı kurumu **S. Mehmed** han-ı Gazinin hizmet-i valâ rütbetine ittisal eyledi. İlm-i tıpta gayetle mahareti var iken padişah-ı mağfîret destgahın mualeccesinde vezir-i vüzerâ **Karamanî Mehmed Paşanın** Re'y-i fasid ve kâsîd ve fikr-i a'tıl ve batılına mûtabe'at idüp ba'zı ağraz-ı fâsîde tama'yle merkum-ı müşârinileyhin katline mutavaat eyledi. Lîk bu hususta hata idüp gayet kabahat eyledi. Bu hikâyet sabîka tafsîl olunmuştur. Müellif-i **Şaka'ık** bu kıssa-i pür gussa ve dâhiye-i vâhiyeyi **Eba Eyyub-ı Ensarı** mezarı civarında oturan **Amasyalı S. İbrahimden** işittim diye nakl eyledi. Şaka'ık tercümesi, İstanbul 1269(1852), S. 233-234.

Taşköprizadenin metninde katl etmek diye bir söz olmadığı halde mütercim, **Mehmed paşa** ile **Lâri'yi** kaatil yapıyor. Ağraz-ı fâsîde diye kendiliğinden kelimeler türetmekte beis görmüyor. Sonra **Lârinin** 6 sefer 890 (8 Mart 1485) de **Edirne**de öldüğünü orada yaptırdığı **Camide** gömüldüğünü yazıyor.

Eğer bu katl işi doğru olsaydı Padişah **II. Bayezit**, babasının kaatilini cezasız bırakır mı idi? Eğer **Mehmet paşa**, **Cem sultanın** tahta geçmesi için onun teşviki ile bu cinayeti irtikâp etmiş olsaydı, **Bayezid**, Cem-ki en büyük hasmı idi-onun aleyhindeki propaganda-sında onu, baba kaatili olarak ilân etmez mi idi? Bunların hiç birisi hakkında yerli, yabancı Tarih kitaplarında en ufak bir işaret bile yokken **Mecdi**'nin yersiz kelimeler bulup yazması öyle bir Bilgin'e yaraşmıyor.

Şaka'ık-ı Numaniye'nin Arabca metninden **Hekim Yakub**'a ait bölümü tercüme ettim, aşağıya yazıyorum (**Sayın Kemal Edip Kürkçüoğlu**'na bu kısım için teşekkür ederim)

"Yine onlardan bilgin, fâzıl **Hekim Yakub**, tıpta son derece maharet sahibi idi. Bu vesile ile **S. Mehmed**de yaklaştı. Kendisi yahudi idi; **S. Mehmed** onu, **Divan-ı Âli Defteri muhafazasına** memur etti. Önceleri yahudi dininde idi, sonra islâm oldu. Müslüman olduktan sonradır ki **S. Mehmed** kendisini **vezir** edindi. **Karamanî Mehmed paşa**, **S. Mehmed**'e vezir olunca onu kıskandı, tesadüfen o günlerde **S. Mehmed hastalanınca** **H. Yakub** ona ilâç etti. **Vezir Mehmed paşa**, **Hekim Lâri**'nin huzura kabul edilmesini **S. Mehmed** kaunda niyaz etti. Sultanın huzuruna çıkınca **H. Yakub**'un mualeccesinde hata olduğunu öne sürerek -mualeceyi- değiştirdi. Bunun üzerine **S. Mehmed**'in za'fı arttı. **S. Mehmed**, **H. Yakub**'u çağırtdı, **H. Yakub**, padişahın halini görüp artık mizacının ilâç kabul etmez durumda olduğunu anlayınca, katiyen bir şey söylemedi, **H. Lârinin** reyini uygun buldu, ondan sonra **S. Mehmed pek** az hayatta kaldı. Tanrı onu kendi cennetlerinde iskân buyursun, rızasına nail etsin."

evvel 886 hicri yılına rashıyan 3 Mayıs 1481 gününde **Gebze**'den az ötedeki **Sultan Çayırında** 48 yaşını biraz geçmiş olarak henüz izah edilemeyen sebeplerden öldüğü zaman ⁷³ **Gaeta**'lı **Yakop** ustanın rolü sona ermiş oldu.

II. Bayezid devrinde, onun hekimbaşısı olduğu iddia edilmiş ise de ⁷⁴ bunu ciddi şekilde ispat etmek güçtür. Görünüşe göre **II. Mehmed**in özel tabibi, padişahın ölümünden sonra, İstanbul'da isyan ve yağmacılık eden yeniçeriler tarafından **Karamanî Mehmet paşa** ile beraber öldürüldü ⁷⁵. Ölüm tarihi olarak Hicri 889 (=1484) yılı gösterilmekle beraber, 889 tarihinin 886 dan galat olması ihtimali vardır ⁷⁶.

Düşüncem :

Nişancı Mehmed paşa 882(1477) de **Vezir-i a'zam** (başvezir) oldu. **Fatih** ise 3. Mayıs. 1481 de öldü. Yukarıdaki ifadede **Lâri**'nin, **Yakubun** konsültasyonlarının tarihi -adeta **Hünkâr çayırında** olduğu anlamı çıkıyor. Kısacası hekim olmayan kimselerin, özellikle 965 (1558) de **Fatih**in ölümünden 77 yıl sonra **Arapçası** yazılan bir kitaptan **tıbbî** bir netice elde edilemiyor.

Şimdi **Edirneli Mecdi**'nin tercümesini yazalım:

H. Yakub, Tabib-i edip ve hakim-i erip idi. İlm-i tıpta maharet-i tammesi olup mütebahhir âlim olmağın merhum **S. Mehmed Gazi**'nin yanında takarrüb-i tamlâ mukarrîp oldu. Ünfüvan-ı a'marında yahudi olup henüz şeref-i islâmıla müşerref olmadan makbul-i hazret olup **Divan-ı Hümayunda** hizmet eyledi. A'lam-i ashab-ı Islâma ihtilâl ittiginin berekâtundan mühtedi olup se'adet-i tevhit ve imyanla müstes'it olduktan sonra **vezir** oldu.

هر که یابد هدایت خالق

أو باسلام مهتدی باشد

her kimseki Halikin hidayetine nâil olur, o islâm ile hidayet bulur.

A'yan-ı ma'delet ve erkân-ı se'adetten Nâhiç-i menahic-i kâmrânî **Mehmed paşay-ı Karamanî vezir** oldukta **Yakub** paşanın kemal-i takarrübüne hased idip anın makbulu olduğundan ötürü buğzu adavet eyledi. İttifaka bu esnada **S. Mehmed**, hasta olup etibbaya müracaat idicek **Hekim Yakub** ilâca şuru' idüp kanun-ı şifa üzere mualeceye şuru' eyledi. **Mehmed paşa** merhum bu hizmete **Hekim Lâri**'yi sevk idüp anı terğîp eyliyecek, **Hekim Lâri**, **Hekim Yakubun** mualecatını tahtie idüp ilâçta tağyır-ı üslûp eyledi. Padişah, kendunun za'fı kavi olup mizac-ı şerifleri anın ilâçıyla imtizâç itmedüğünü iz'an etmeğın yine **Hekim Yakubu** istihdam eyledi. Mezkur hekim, padişahın marazı esbab ve alamattan kabil-i ilâç olmadığını fehmi idicek, **Lâri**'nin re'y ve tedbirini tasvîp eyleyüp -müdevi-i aklın tedbirat-ı şifa bahşına muvaffıktır deyu te'ammüden tahkik eyledi. Lâkin hikmet-i ilâhiye ıktizasınca ahlât-ı redie-i reziye ve mevadd-i kaviyye-i müstevejbül meniye (meniye= ölüm demektir) gittikçe taz'if-i z'af ve ifsad-ı sıhhat edüp havaş-i bedeni mağlub-ı destbûrd-i pençe-i eccl eyledi. **Mecdi**'nin sözü bitti. Fikrim: **Amasyalı seyyit İbrahim**, Hekim değildir, halktan işittiklerini -Taşköprizadeye anlatmıştır. Katl sözü arapça metinde yoktur, hele zehirlenme kelimesi asla geçmiyor. Burada **Mevlâna**'nın şu beytini birlikte okuyalım:

درویش سخن ز دیده کوید

عامی سخن از شنیده کوید

Derviş gördüklerinden söyler, ahali ise işittiklerinden konuşur. Uzluk

73 Bk. Bu hususta, **Franz Babinger**'in **Mitteilungen zur Osmanischen Geschichte**, II (**Hannover** 1926), 242 ff. keza aynı yazarın **GOW** (1927), 24 ff.

74 Bu yazı **O. Rescher**'in Şaka'ık'ın arapçasından Almanca'ya yaptığı tercümenin 143 cü sahifesinden alınmıştır.

75 Bk. A. S. Ünver, **Fatih Külliyesi** (İstanbul, 1946), S. 278 ve sonraki sayfalar. Keza Ünver, **Fatih**'in ölümüne düşürülen tarihlere dair. **Tasvir-i Efkâr gazetes**i 2.3. 1945. Keza C. A. **Armstrong, the Times** vom 23. V. 1936, S. 15-16 daki makalesi. Batı âleminde yayılan kanaata göre **Fatih**, **zehirlenerek** ölmüştür. Bk. J. W. **Zinkeisen**, **Gor**, II (1840) 468 ve **N. Iorga. Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades** au XVe siècle, V (**Bucarest** 1915), 116. Devlet Arşivinde (**Staatsarchiv**) **Sigmund** 1, 12 bölümünde 25.6.1481 tarihli yazının eki: "...Bir hastalığa tutulması üzerine kendine ilaç verdiler, fakat bu ilacın istediği gibi tesir etmemesi dolayısıyla başka bir ilaç verildi. Bu ise, ona öldürücü bir etki yaptı. Zannolunduğuna göre -oğluna karşı hazırladığı fenalığı önlemek maksadiyle - kendine zehirli ilaç verilmiştir. Nüfuz sahibi paşalar, ölümü birkaç gün sakladılar; kendini-ölü olarak İstanbul'a getirdiler. Ancak Yenigeriler şehre girince ayaklandılar. Bu paşalarla tâcirleri, Yahudileri öldürdüler. Himaye edilen **Venedikliler** hariçte kalmak üzere, yağma yapıldı." Bu önemli bilgi bir **Venedikli** tarafından **Viyana'daki** hemşehrisine gönderilmiştir.

Padişahın ölümü ile bunu takip eden İstanbul'daki Yenigeri ayaklanması hakkındaki haber, bu hususa dair elde bulunan diğer bilgilere uymaktadır. Meselâ **Navagero'nun Muratori XXIII** deki **Diarum Parmentsa**, ayrıca **Historia Veneta'sı Lettera d'un segretario di Sigismondi Malatesta bei F. Sansovino**, 231 ilâh. Bk. J. W. **Zinkeisen GOR**, II.474 f. ve keza J. v. **Hammer, GOR**, II, 250 f. Ancak **Beyoğlundaki Venedikli** tüccarların yağmadan kurtulduğu hakkında -Venedikli mektup sahibinin verdiği haber hakkında bu kaynaklar birbirinden farklıdır- (Burada 3 satır Latince ibare var). Yağmanın bilhassa **Yahudi tüccarlara** yönetildiği ise bütün haberlerde bildirilmektedir.

Adı Rumca ile yazılmış olup son zamanlarda **Georg. Th. Zoras** tarafından kısmen yayımlanan (Bk. **Ελληνική Δημοκρατία** III. Yıl, Cilt 5, Sayı 56 (Athen 1950), 851 ff.) **Geschichte des Osmanischen Sultane** (1373-1515) ve halen **Vatikan'da** bulunan **Codex Berberinus** Nr. 111 bu zata ait kütüphanedeki eserin Bl. 81 nci yaprağında **Fatih'in** ölümü hakkında - özelliği itibarile dikkate şayan- aşağıdaki bilgi bulunmaktadır:

Söylendiğine göre şayet ölüm hiç beklenmezken, Sultan Mehmed'i almamış olsa idi, padişah **Apolyayı** vurmaya, **İtalyayı** zaptedip Hristiyanlara büyük zararlar vermeğe hazırlanıyordu. Padişah 300.000 kişi toplayıp **Suriyeye** karşı harp açmak üzere Anadolu'ya geçtiği sırada "iki taraflı baş dönmesi, (**Doppelschwindel**) hastalığına tutulmuş. **Bithynien** (Kocaeli yarımadası) daki **Nikomeden** (İzmitle ona yakın yerler) de birkaç gün içinde, 31 yıllık saltanattan sonra, 57 yaşında ölmüştür. Zehirlenerek öldüğü, zehri vücudundan atmak üzere tabiblerin kendine bir su içirdikleri söylenmektedir. Fakat bu ilaç hükümdarın bağırsığını tıkamış, ölümüne sebep olmuştur. Bk. **Seymour De Ricci'in Revue des Bibliothèques**, XVII (1907) II. Sp **Lampros**, (**Νέος Έλληνισμός**) VII (1908), 454 f., Keza **Vicchio in Radio-Rivista**, II (Rom 1939), Nr. 12 **Dicembre**, S. 474. Buna nazaran ölümün direkt sebebi, **bağırsak tıkanması** "colique de misere (ileus)"dır. Zehirden bahsedilmeksizin buna benzer bir haber dahi **Frang Sansovino, Historia Universalae dell' origine et imperio de Turchi** (**Venedik** 1582), 231: et **quivi** (d.i. allo **Scotario in mezo Schivicho**) da verilmektedir. Orada yani **Üsküdarla** (**Schivicho** arasında), yanında müteaddit **arap**, **acem** "İranlı", **Rum**, **Latin**, **Yahudi** **hekimler** bulunmakla, **İranlı tabibler**, sıhhatını iade için kendine bir **ilâç** verdiler. Fakat bu ilâç bağırsığını tıkamakla mazarratlı tesir yaptı. Kendi de birkaç saat sonra öldü. Zehirden öldüğünü söyleyenler çoktur.

İhtimal padişahın maiyetinde bulunmakta olan **Gianmaria Angiolello** dahi **Kolikten** (bağırsak kuluncundan) bahsetmektedir. (Burada karargâh kurduğu sırada, Türk Büyüğüne 1 Mayıs 1481 de **kolik ağrıları** geldi, tabiblerin fazlasile verdikleri **ilâçlar** da

kendisine fayda etmemekle **Mayıs** ayının 3 ncü gününün **akşamı saat 22** ye doğru (yani **İtalyada** kullanılan saate göre güneş batmasına bir buçuk saat kala) öldü. "Bk. I. **Ursu baskısı** S. 115. Bu yazıların, **Fatih**'in ölümü hakkında kesin haberler vermesine karşı **Vak'anüvis Aşık Paşazadenin** anlattıkları (İstanbul baskısı 1914 S. 218, 1949 tarihinde yeni Alman baskısı S. 248, 41 ff. ve **Leipzig** baskısı S. 204) o derece müsaait bir tesir bırakmamaktadır. Buna göre ölüm, baçak ağrısından ileri gelmiş olup, hekimler, buna çare bulamamış, neticede kan almaya karar vermişlerdir; fakat ağrılar büsbütün artmış, o zaman **Aşık Paşazadenin** İstanbul baskısında "Şarab-ı Fatig" şeklinde dizilen, fakat gerçekte **Şarab-ı Faruk** olması gereken (Almancası **der besten Theriak-art**) yani diğer bir tabir ile **höllischen Latwergen** = yani tabir caizse "**Cehennem macunu**" denilen ilacı vermek suretiyle ağrıları dindirmek istemişlerdir. Bu dahi faydasız kalmış, padişah ruhunu teslim etmiştir. Ölüm, ikinci namazı vakti, güneş batmazdan az evvel **3 Mayıs 1481 Perşembe** günü vukua gelmiştir. O saatte **Merrih** (**Mars**) **burcu hâkim bulunuyordu**. Bk. **Altosman. anon. Chron., hrsg. von F. Giese**. Bu, hicri tarihle 4. Rebi'ül-evvel 886 yılına tekabül eder.

Fatih'in bacak ağrıları hakkında **Philippe de Comines** (1445-1509) hatıralarında Osmanlı vak'a yazarlarının ifadelerine kısmen uyan bilgi vermektedir. "Zira kendini görenlerden işittigime göre, yaz başlarında bir bacağı şişerek âdeta insan gövdesi kadar irileşiyordu. Sonra bu şişlik açılmadan kendi kendine kayboluyordu. Bunun sebebini cerrahlar bir türlü anlayamamışlardı. Çok kimse oburluğunun bunda etkisi olduğunu, bunun, Allahın verdiği bir ceza olabileceğini söylüyordu. Kendisi, şeklen bu derece bozulduğu bir sırada -kendini görürlerde istikrâh ederler korkusu ile- pek meydana çıkmıyor, arabasına kapanıyordu, 52 yaşında yahut bu yaşa gelmek üzere iken ansızın öldü. Bununla beraber benim de görmüş olduğum, Vasiyetnamesini yapmış, son zamanlarda tebaasına yüklediği bir vergi dolayısıyla de nedamet etmiştir. (Bk. das CXL. Stück der Mémoires de Mesire Phil. de Comines (Anvers 1597), 518 de yazar. Padişahın hastalandığını, çok düşkün olduğu dinî zevklerine irca etmektedir. Tarihi İdrisi Bitlisi,* ölümü (1527 dedir), sadece II. Mehmed'in hastalığının verdiği ıstıraba râğmen, Mekkeye, Hacca gitmeğe hazırlandığını, fakat İstanbul'dan hareket edince eski hastalıklarının Nikris = Gicht ve Romatizma = Reumatisme tekrar meydana çıkarak, kendine ârız olan yeni hastalıklarla da karıştığını bildirmektedir. Tabiplerin san'atı, bu hususta birşey yapmağa muktedir olamamıştır. - VI. Lamansky, a. a. O., 260 f. (Nouvelle serie de documents relatifs au Sultan Djem (Sultan Cem'e dair yeni vesikalar) serisi demek olan bu eserin 260 ve sonraki sayfalarına bakınız. Bundan başka **Der Chronik des Marino Sanudo** (**Handschrift der Biblioteca Nazionale di San Marco classe 7a cod. DXXV**): Ali 29 ditto (juni 1481) oradan şunu almaktadır. Adı geçen ayın **29 unda** (Yani **Haziran 1481, saat 11** de buraya gelen bir korsan gemisi İstanbul'daki Bal-yoz Ser Batista Gritti'nin 4 Mayıs tarihli bir mektubunu getirmiş olup bunda, Türk padişahı Mehmed'in 30 sene saltanattan sonra 58 yaşında şu şekilde öldüğünü ilâh... (!) bildirmekte idi. Ne yazık ki bu yazının arta kalan parçası eksikdir. Daha sonra, **Fatih'in** ölümü, mide dolgunluğu gibi hallere atfolunmuştur. Meselâ **Venedik'te San Marco Levazim Amiri Giovanni Sagredo'nun** **Memorie istoriche de monarchi ottomani** (**Venedik** 1677), 138 adlı eserinde şiddetli bir dil ile şöyle yazmıştır: "İhtimal başkalarını çok fazla yemiş olması dolayısıyla bir karın ağrısı, yigilmez insanı, mağlûp etti. O kadar tahriplere sebep olan kimseyi yok etti. Bir karın ağrısı, Hristiyanlığın ve durdurulmasına imkân olmayan vahşi barbarı ölüme mahkûm ettiği, İtalyanın talihi ve saadetini teşkil etti." Bu son ibareler XVII. yüzyıl İtalyancasıyle yazılmıştı.)

* **İdrisi Bitlisi** hakkında **Babinger'in** **GOW I** Kitabının 45 ve sonraki sayfalarına bak. Türk kaynaklarından **Os. Müellifleri** C. III. S 6-8.

Jacopo ustanın **A. Süheyl Ünver** tarafından⁷⁷, hayrete şayan derecede önemsiz addedilen tıp san'atı hakkında ileri sürdüğü fikirlere karşı, bu satırlar yazarının vereceği bir hükm, yoktur. **II. Mehmed**'in ölümünden itibaren iki insan kuşağı geçmiş ondan sonra eserini yazmış bulunan **Taşköprizâde Ahmed İsamüddin**⁸⁰ **Eşşekaik ün-numaniyesinde**⁸¹ **Jacopo**'nun tıptaki mahareti üstüne, dikkate değer deliller bildirmekle beraber, bunlar bu meslekten olmayan bir kimse tarafından takdir edilemez. Buna göre, **Jacopo**, tababetin sair kısımlarındaki bilgisinden başka **behek-i şâm-il** * yani âdi cüzam, beyaz dermato-mikoz ve ona benzer döküntü (= **mehl-artige Ausschlag**) denilen hastalıkları teşhis ile tedavi etmekte idi.

II. Mehmed'in yanına getirdiği bütün Avrupalılar arasında en dikkate şayan olanı hiç şüphe yok ki **Gaeta**'lı **Jacopo** ustadır. Zira padişahın veliahtlığından ölümüne kadar, teveccühünü saklamasını bilmiştir. Politikada nasıl bir rol oynadığını şimdiye kadar malûm olan, bu eserde basılan belgeler, yeter derecede aydınlatmamaktadır. Ancak hiç olmazsa arasıra Batı âlemini, dünyayı, yıkıcı **II. Mehmed**'in, dâimî tehlikesinden kurtarmayı tasarladığı anlaşılmaktadır. **İtalyan arşivlerinde (Venedikte Floransada, Milanoda, Vatikanda, Napolide, 1944 deki tahripten kurtarabildikleri nisbette) Jacopo** ustanın çeşitli renklerde gözükken şeklini daha iyi tebarüz ettirecek başka belgelerin, evrakın bulunması her zaman için kaabildir. (Haziran 1950)

Bitti

76 Bk. **Osman Şevki (Uludağ)** adı geçen eseri, **İzzet bey**, bunlara göre (**A. Galanté** adı geçen eser, S. 8. **Abraham Danon**, İstanbul'da İspanyolca çıkmakta olup tedarik edemediğim **Yocel Da - ath gazetesinin** 186 ncı sayfasında **A. Galanté** adı geçen eser, S. 9) İbrani bir el yazmasına dayanarak **Yacob**'un, daha **Fatih Mehmed** hayatta iken öldüğünü; bunun üzerine **Hahambaşı Mosche Capsali**'nin padişaha, hazakatlı oluşundan emin bulunduğu diğer bir yahudi hekimi tavsiye ettiğini bildirmektedir.

77 Bu hususta Bk. **Marco Guzzo**'nun bu eserde adı söylenen yazısı, **Mitteilung. Z. Osman. Geschichte**, II. (1926), 247

78 Bu ölüm tarihi, **Süreyya** beyin **Sicill-i Osmani** C. 4, S. 647 de yazılıdır.

79 **A. S. Ünver**'in **Fatih Külliyesi, İstanbul**'da 1946 yılında basılan eserinin 228 inci sayfasına bakınız. Kendisi **Yacopo**'yu, şarlatan, bilimsel niteliği olmayan bir kimse olarak vasıflandırmaktadır. Ancak bu sert hükmü neye dayanarak verdiği hakkında maalesef bir kaynak göstermemektedir.

80 Yukarıda tercümemizin ilk sahifesindeki No. 2 nota bakınız.

81 **O. Rescher**'in (**İstanbul - Galata, 1927**) de **Şaka'ık-ı Numaniye**'nin arapçasından yaptığı almanca tercümesinin S. 143 okuyunuz.

* BEHAK, BARAS

Behak بهق İki üstünle insana âriz olur bir illet adıdır iki türlü olur. Beyazı olur ki dış beşereye âriz olur, yufkaca beyazdır. Organizmanın kötü mizaçtan burudete varıp, balgamin kan üzere galebesinden neşet eder. Bir türlü esvet-siyah olur ki Mürre-i sevdanın "Kara Sevdanın" kana karışmasından âriz olup cildi kırmıta eder. İş bu **Behak** بهق , **Baras** برص illetleri, cildin dışına âriz olan illetlerdir. Uzva gıda olan madde de lüzucetli "yapışkan" balgam olsa, organizma daima gıdalanıp def eylemese ondan **Behak** ve **Baras** hasıl olur. İkisi dahi benek benek olur. Farkları budur ki :

Baras'ın maddesi Organizmin içinde olup bütün etleri "Müscle" Fesat'a, bozulmaya uğratur. **Behak**'ın maddesi deride, bedenın dışında olur. Bazan **Karakandan** "Demisevdaviden" **Bahak**-ı Esvet "Karabehak" âriz olur. Bazan **Sarıya**, Bazan **kırmızıya** dönük olur. Üzerine bir iğne sokulduğunda eğer kan çıkarsa **Behak**, eğer beyaza mail olursa veya beyaz çıkarsa **Baras**dır. İkisine de Türkçe de abraşlık tabir olunur. Kamus lugatını tefsir eden zatin bildirdiğine göre **Behek** بهك Farsça kelimenin arapçaya **Behak** şeklinde çevrilmesinden meydana gelmiştir. **Asım Ahmet**, **Kamus tercemesi**, **Osman bey Baskısı**, (1305 1888) C. II, S. 875.

El Baras البرص **Baras** iki üstünle bir illet adıdır ki insan mizacının fesatlığından ötürü bedenın dış tarafında yer yer beyazlık husule gelir. Organa-gıda olan maddelerde lüzucetli balgam olsa-daima organ onunla gıdalansa, bunu dışarıya def edemese bu hastalık husule gelir. Türkçede **Apraşlık** illeti denilir. Ayrıca bir hayvanın gövdesinde, başka bir hayvanın ısırmasından meydana gelen beyazlığa da denilir. İyi olduktan sonra da yeri öylece kalır. **Kamus tercemesi**, aynı cilt S. 364

Baras برص **Lepre**, **Ebras** ابرص **Lepreux**, **Behak** بهق **Dartre farineuse**-**Mehlarger Ausschlag**. **Dictionnaire Arabe-Français**, **Beyrouth**, 1862, p. 24, 39.

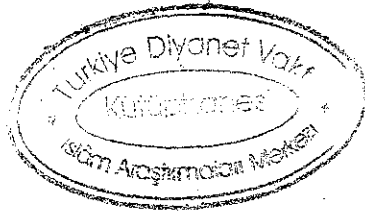
Görülüyor ki un şeklindeki döküntülü cilt hastalığı olduğu için gerek Fransızcası, gerek Alıncası birbirinin tercemesi, aynıdır.

Emîr Çelebinin Enmüzcüt-Tıp ünvanlı 1034 (1625) tarihinde yazdığı büyük Tıp kitabında yukarıda -Kamustan- aldığımız örneklere benzer bilgi verilmektedir. **Uzluk**

Not: 4.4.1964 de ölümü ile bizleri öksüz bırakan Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Enstitüsü öğretim görevlisi Dr. Hamdi Dilevurgun, tavsiyem üstüne, **Sağlık Dergisinin** Mayıs 1956 sayısında (s. 289-301 arasında) **Fatih**'in ölümü hakkında bir yazı yayınlamıştı, rahmetle anarım. **Uzluk**

Sultan Mehmet b Murad han azze
nasrahu Duribe fi Kostantaniye 883

Fâtih'e gelinceye kadar Osman oğulları altın para bastırmamışlardı. Yukardaki şekil 883/1478 de basılmış olan ilk altın sikkenin resmidir. Ağırlığı 1 dirhem, 1 1/4 kırıttır. Kutru 20 milimetredir. Bir Reşat altunu ise 2 dirhem 1 çekirdektir.